

Երեսփոխան այսպես

**ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿԵՄԱՐԱԹԱԹԵՐԹ**

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎԵՂԱՐԱՆՈՒՄ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց

9 մարտի

Կեյդգի Իդեին

10 մարտի

Արթուր Զիլինգարովին



Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ճայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ճապոնիայի լիազոր նախարար, Ռուսաստանի Դաշնությունում ճապոնիայի դեսպանատան առաջնության ղեկավարի տեղակալ Կեյդգի Իդեին:

Կեհափառ Հայրապետը գոհունակությամբ անդրադարձավ Հայաստանի եւ ճապոնիայի միջեւ զարգացող համագործակցությանը տարբեր ուղիներում: Իր խոսքում Նորին Սրբությունը, ի դեմս նախարարի, նաեւ երախտագիտության հայտնեց ճապոնիայի իշխանություններին եւ ժողովրդին՝ Հայաստանին ցուցաբերվող կարեւոր աջակցության համար:

Հանդիպմանը ճապոնիայի լիազոր նախարարը Նորին Սրբությանը փոխանցեց ճապոնիայի իշխանությունների եւ ժողովրդի շնորհակալությունը՝ անցյալ տարի ճապոնիայում տեղի ունեցած երկրաշարժի օրերին Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցու եւ հայ ժողովրդի ցուցաբերած սրտակցության եւ գորակցության համար:

Նախարարն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ներկայացրեց նաեւ ճապոնիայում կյանքի բնականոն ընթացքի վերականգնման եւ ողբերգության պատճառած վնասների հաղթահարման ուղղությամբ ձեռնարկվող աշխատանքները եւ ներկայիս իրավիճակը:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Նոր Նախիջեանի եւ Ռուսաստանի հայոց թեմի թեմական խորհրդի ատենապետ, ՌԴ Դաշնային Ժողովի Դաշնության խորհրդի անդամ Արթուր Զիլինգարովին:

Ողջունելով տիար Զիլինգարովին՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետն իր օրհնությունն ու բարեմաղթանքները բերեց հայտնի գիտնականին ու քաղաքական գործչին՝ ընդգծելով, որ Հայոց Եկեղեցին բարձր եւ գնահատում նրա օգնաշատ ծառայությունն ազգային-եկեղեցական կյանքում:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւ Արթուր Զիլինգարովը գոհունակությամբ հաստատեցին, որ ավարտին եւ մոտենում Մոսկ-

վայում կառուցվող առաջնորդանիստ եկեղեցու եւ հսկայական եկեղեցական համալիրի շինարարությունը, որի բացումը ծրագրվում է տարեվերջին: Զրուցակիցները վստահություն հայտնեցին, որ երկար սպասված համալիրի բացումը մեծ նշանակություն կունենա Ռուսաստանի հայ համայնքի կյանքում:

Հանդիպմանը քննարկվեցին նաեւ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու առջեւ ծառացած զանազան մարտահրավերներն ու խնդիրները: Մասնավոր անդրադարձ կատարվեց Հայոց Եկեղեցու կարելուր դերակատարությանը՝ Սփյուռքում հայորդիների ազգային ինքնության պահպանության գործում:



Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱԾՆ ԶԱՅՈՉ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԸՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՅԸ ԿԱՆԱՆՆ ԽԻՉԱԶԱԳԱՅԻՆ ՏՈՒՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինից հայրապետական Մեր օրհնությունն ենք բերում եւ շնորհավորում մեծագիպ տիկնանց եւ օրիորդաց՝ Մարտի ութի տոնական առիթով:

Սյուր բերկում են մեր հոգիները, քանզի մեծաբուն ենք մեր մայրերին, քույրերին ու դուստրերին եւ գնահատում նրանց բարեբեր ավանդը ընտանեկան կյանքում, պետական-հասարակական կյանքի ասպարեզներում: Տերունապարգե իրենց կոյնանը հավատարիմ՝ կանայք ամբողջանվեր նախանձախնդրությամբ ծառայում են մեր երկրի առաջնությանը, մեր ժողովրդի առջեւ ծառացած դժվարությունների հաղթահարմանը, մասնակից են մեր ժողովրդի հաղթանակների կայացմանը, մեր ազգային ու հոգեւոր վերագարկությանը:

Մեր Տեր Հիսուս Բրիտոսի Իջման Սուրբ Մեղանի առջեւ Հայրապետիս աղոթքն ու մաղթանքն է, սիրելի՛ կանայք, որ շարունակեք ապրել ու ստեղծել դարերի մեջ դրսևորված հայ կնոջ հավատքի, արիության ու նվիրումի օրինակով, ջանքեր բերեք, որ հավատարմոր, հայրենասեր, արի զավակներով հայ կյանքը լինի շեն ու բարձր, հայոց հայրենին՝ հզոր ու ծաղկուն: Թող Տերն Ամենակալ հաստատուն պահպանի ձեզ բարի գործերի եւ առաքելությունների մեջ, պահի քաջամոլը ու արեւշատ եւ մշտապես առիթներ շնորհի անսպառ երջանկության՝ ձեր ընտանիքների, զավակների ու սիրելիների հետ:

Շնորհը, սերը, խաղաղությունը Փրկչի մեր Տիրոջ թող լինեն միշտ մեզ հետ եւ համայն աշխարհի: ամեն:

Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ժողով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում

Փետրվարի 28-ից մարտի 1-ը Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնում եւ Հանդիմանաբնում Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ճայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ տեղի ունեցավ Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ժողով՝ ընդլայնված կազմով:

ԳՀԽ ժողովն ատենապետեցին ԱՄՆ Արեւելյան հայոց թեմի առաջնորդ Խաժակ արք. Պարսամյանը եւ ԱՄՆ Արեւմտյան հայոց թեմի առաջնորդ Հովհան արք. Տերտեւոյանը: Եռօրյա ժողովի օրակարգում ընդգրկված էին թեմական, կանոնական-ծիսական եւ կարգապահական խնդիրներ: Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքության մասին տեղեկություններ փոխանցեց Սրբոց Հակոբյանց միաբանության անդամ Արքիս արք. Շիրվանյանը: Սրբազան խորհրդի անդամներին տեղեկացրեց, որ Երուսաղեմի հայոց պատրիարք Թորգոմ արք. Մանուկյանի առողջական վիճակը ծանր է, եւ

անհրաժեշտ ամեն բան արվում է՝ նրա ապրելման համար: Ժողովականներն աղոթք բարձրացրեցին Թորգոմ պատրիարքի առողջության համար՝ հիշելով նաեւ Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարք Մեսրոպ արք. Մուրաֆյանին:

Ժողովին ներկայացվեցին գեկույցներ Հայ Եկեղեցու կանոնական, սրբադասման եւ ծիսական հարցերով հանձնախմբերի կատարած աշխատանքների մասին:

Ներկայացվեց նաեւ Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնի գործունեության տարեկան հաշվետվությունը:

Ֆրանսիայի հայոց թեմի առաջնորդ Նորվան արք. Չաքարյանը եւ թեմական խորհրդի ատենապետ Պատրիկ Ճոլյանը տեղեկություններ փոխանցեցին թեմական կյանքի եւ մասնավորապես Նիսի ծխի շուրջ ստեղծված կացության մասին:

Շարունակությունը՝ էջ 2



ՀՐԱՏԱՐԱԿՎԵԼ Է

Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնում (2012 թ.)

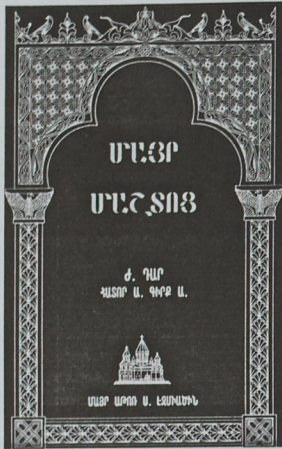
ՄԱՅՐ ՄԱՇՏՈՅ

Հատոր Ա., Գիրք Ա

Ըստ հնագույն երկաթագիր ձեռագրերի եւ համեմատութեամբ Աստուածաշունչ մատենի. Բնագրական եւ կանոնացանկային յաւելումով, Աշխատասիրութեամբ՝ Գեորգ Տէր-Վարդանեանի:

Գիրքը պարունակում է Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւում գործածուած հնաւանդ ծիսարարին՝ Մաշտոցի բնագիրը, ըստ երկաթագիր հնագույն ձեռագրերի եւ համեմատութեամբ Սուրբ Գրքի եւ ձեռագրական օժանդակ հարուստ նկարներ, ինչպէս յաւելումներ՝ Զահարայաբաղի կանոնի լրացուցիչ երկու խմբագրութիւն, Մեռնօրինեցի կանոնի հին տարբերակը, «Կարգաւորութիւն օրինութեանք ցուցակի» ցանկի համադիր բնագիրը, Մաշտոց եղիվարդեցի կաթողիկոսի վարքի խմբագրութիւնները, Աղօթք-քարոզչութիւն եւ սուրբգրական ընթերցումների ցանկեր, մեր ծիսարարի զարգացման ընթացքը պատկերող կանոնացանկային յաւելումներ: Նախաբանը Մաշտոց ժողովածուի եւ նրա ուսումնասիրութեան կարեւոր դրուածքների ընդհանուր տեսութիւն է, ուր առաջադրուած է նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ ծիսական այս կարեւոր ժողովածուի հետագայ ուսումնասիրութեան ծրագիրը:

Նախատեսուած է թէ՛ ծիսագիտական, թէ՛ ծիսակարգային եւ թէ՛ հայերէն Աստուածաշունչի բնագրագիտական հետազոտութիւնների նպատակով համար:



ՀՆԱՎԵՆՆԻ ՄԱՇՏՈՅԸ ԵՒ ՀԱՄԱՐԱՌՈՍ ԿՆՆԱՐԿ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԾԻՍԱՐԱՐԻՆ ԴԱՏԱՌԻԹԵԱՆ

Ներկայ գրքի բուն նպատակը մեր Եկեղեցւոյ նախնական հնաւանդ Մաշտոց-Ծիսարարի բնագրի հրատարակումն է ըստ երկաթագիր երկու ձեռագրի:

Ա. Միսիրեան Կենտրոնիկ մատենադարանի ձեռ. 3⁴⁰ 457/320. Ժ. դ.

Բ. Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռ. 3⁴⁰ 1001. ԺԱ. դ.:

Բնագիրը հրատարակութեան պատրաստելու ընթացքում տրամաբանօրէն

անհրաժեշտութիւն առաջացաւ սուրբգրական ընթերցումները համեմատելու նաեւ հայերէն Աստուածաշունչի միակ ձեռագրական հրատարակութեան հետ (Մ):

Միաժամանակ, ստացուած բնագրի թելադրանքով, կարիք առաջացաւ:

ա. Թուրքի ակնարկով անդրադառնալու մեր ծիսարարի պատմութեան կամ զարգացման կարեւորագոյն մի քանի դրուագի:

բ. Հիւսելու տպագիր կարեւոր Մաշտոցների համառօտ տեսութիւն-գնահատութիւն եւ գրքի կցելու բնագրի մեզ յայտնի կարեւոր հրատարակութիւնների մի ցանկ:

գ. Ներկայացնելու Մաշտոցի բնագրի քննութեան ասպարեզում կարեւոր դիտարկում մի քանի աշխատանք:

դ. Մեր երկու ձեռագրի պարունակած 46+1 կանոնների ցանկը զուգարդելու 1432 թ. - ԺԵ. դ. ընթացքում գրուած եւ Հայ Եկեղեցւոյ կենտրոն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում ԺԵ-ԺԸ. դարերի ընթացքում գործածուած 15 Մայր Մաշտոցների բովանդակածների հետ եւ պարզելու, որ վերջիններիս մէջ, հնաւանդ Մաշտոցի ունեցած իշխաւ 46+1 կանոնների հետագայում ճոխացուած համարժեքներից բացի, կան նաեւ 70-ից ատէի այլ կանոններ:

ե. Ուսումնասիրելու «Կարգաւորութիւն Օրինութեանք ցուցակի» բնագրի մեզ հասու ձեռագրական բոլոր տարբերակները եւ նրանց տուեալները զուգարդելու մեր նոյն 46+1 կանոնների ցանկին:

զ. Պատրաստելու եւ գրքիս Յաւելումների շարքում դնելու Մաշտոց Ա. Եղիվարդեցի կաթողիկոսի վարքի բնագրական խմբագրութիւնները:

Ըստ այսմ՝ այս Ա. հատորի Բ. գրքով ապագայում պետք է հրատարակուեն մեր պատկերած 15 Մայր Մաշտոցներում առկայ նոյն 46+1 կանոնների ճոխացուած-ընդարձակուած տարբերակները: Այս ձեւով՝ միեւնոյն կանոնների նախնական-պարզ եւ փոփոխուած տարբերակներն առանձին գիրք-պարակներով հրապարակելը նպատակ ունի յստակ (ոչ խառն-խճողուած տողատակերով) պատկերելու իսկ զարգացման ընթացքը եւ դրանով ծիսի դիւրացնելու հետագայ հետազոտութիւնները:

Իսկ այս գրքի Բ. հատորը պետք է լինի Մայր Մաշտոցի նոյն 15 օրինակներում առկայ եւ այս պրակի մէջ չընդգրկուած թուով 70-ից ատէի կանոնների միատեղում (ցանկը տե՛ս Յաւելում ԺԱ.), ըստ

դրում՝ այս հատորը պատրաստելիս առանձին կանոնների դեպքում երեքի պէտք է կատարուեն նաեւ ձեռագր (բախաւանկային) Մաշտոցի ատէի հին օրինակները, միաժամանակ թէ՛ հատորի ամբողջութեան եւ թէ՛ առանձին կանոնների համար Մաշտոցեան Մատենադարանի Մայր գուցակի պատրաստողը եւ տպագրութիւնը հատորների գործածմամբ պետք է փոխուեն նաեւ նախընտրելի այլ ձեռագրեր:

Մի այլ հատոր էլ անպայման պետք է լինի կաթողիկոսապատկան կանոնների Հայրապետական Մաշտոցը, հիմք ընդունելով հետեւեալ կարեւորագոյն ձեռագրերը. Անթիլիասի 3⁴⁰ 9 (Սսի օրինակ, շուրջ 1311 թ.), ՄՄ 3⁴⁰ 4997 (Էջմիածնի օրինակ, 1461 թ.) եւ ՄՄ 3⁴⁰ 5702 (Աղթամարի օրինակ, 1471 թ.):

Միով բանիկ, այս ընդլայնւմունքով պետք է սկսուի մեր Մաշտոցի ամբողջական հրապարակում-քննութեան աշխատանքի մի ծրագիր, որ թելադրուեց մեր հիմնական նպատակով՝ հնաւանդ բնագրի պատրաստութեան ընթացքով:

Այս ամենից յետոյ առաւել քան համոզուած ենք, որ այս աշխատանքի շարունակութեան նախապատրաստումը պետք է անել այնպէս, ինչպէս Ամենայն Հայոց Վազգէն Ա. կաթողիկոսի հոգածութեամբ 1960-ի շուրջ արուեց Աստուածաշունչի գիտական բնագրի կազմումն սկսելու համար. առաջին անկէքը ձեռագրական եւս հիմնական՝ մեծ հաւաքածուներում պահպանուող Մաշտոցների ընդհանուր հաշուառումն է (նախնական հետազոտութիւն), որի հիման վրայ արժէ պատրաստել եւ ի մի բերել առաւել արժեքաւոր դիտարկած ձեռագրերի պատճենները, այնուհետեւ պետք է մշակել աշխատանքային նպատակադիր այն ծրագիրը, ըստ որի եւ արժէ անել մեր ծիսարարի քալ առ քալ (գուցէ կանոն առ կանոն կամ ըստ կանոն-նախընթացի)՝ համակողմանի հրապարակում-հետազոտումը:

Շարունակութիւնը՝ էջ 4

Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ժողով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում



Սկիզբը՝ էջ 1

Տեղեկացվեց, որ Ներկայումս Նսիի նորակազմ եկեղեցական ծովը կազմակերպում է համայնքի կյանքը, եւ կանոնավոր կերպով կատարվում են ծիսապաշտամունքային արարողությունները: Ժողովը գոհունակութիւն հայտնեց կատարված աշխատանքների համար:

Որոշում կայացվեց սույն թվականի սեպտեմբերի 26-28-ը Մայր Աթոռում գումարել հերթական թեմական-ներկայացուցչական ժողովը՝ Հայ Եկեղեցւոյն հուզող խնդիրներ քննարկելու համար:

Լսվեց նաեւ Վիրահայոց թեմի առաջնորդ Վազգէն եպս Միրզախանյանի զեկույցը՝ թեմի պետական գրանցման գործընթացի եւ հայոց սրբավայրերի վիճակի մասին: Զննարկվեց Մայր Աթոռի Կարգապահական հարցերի հանձնաժողովի զեկույցը:

Ժողովը անվարտեց անդրադարձ կատարվեց փետրվարի 21-ին Կովկասի միաժողովների վարչության նախագահ Շեյխ Ուլ Իսլամ Փաշա Չաղեի նստավայրում Աղբրեշանի կրոնական համայնքների հոգեւոր առաջնորդների կողմից ստորագրված պատմական իրողութիւնները:

թիւնները ազգավարող հակահայկական համատեղ ուղերձին, որը վերաբերում էր խոջալուի դեպքերին: Գերագույն հոգեւոր խորհուրդը դատապարտեց Աղբրեշանի կրոնական առաջնորդների հայտարարությունը, որը հակասում է տարածաշրջանի հոգեւոր առաջնորդների հանդիպումների ժամանակ ձեռք բերված համաձայնությունների եւ հանդուրժողականության ու համերաշխութեան մթնոլորտի ձեւակերպման ուղղված կոչերի ոգուն: ԳՀԽ անդամները նաեւ ցավով արձանագրեցին այն, որ ուղերձը ստորագրվել է Աղբրեշանի կրոնական փոքրամասնութիւնների՝ ռուս ուղղափառ, կաթողիկ, հրեական համայնքների առաջնորդների կողմից: Գերագույն հոգեւոր խորհուրդը դատապարտեց նկատեց նաեւ, որ Աղբրեշանը բաղաբական խարդաղականների մէջ է ներքաշում երկրի կրոնական փոքրամասնութիւններին:

Ժողովը անվարտեց Հաղորդականքով:

Գերագույն հոգեւոր խորհուրդը գոհունակութեամբ ողջունեց Հաղորդականքի ստորագրությունը եւ նոր դպրանոցի հաստատումը:

Հրատարակւած բոլոր նյութերը՝ ՄԱՅՐ ԱԹՈՐ ՍՍ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՏԵՂԵԿԱՏԱԿՎԱՆ ՀԱՏԱԿԱՐԳԻ

ԽՈԿՈՒՄ

«Նրանք, որ Աստծուն են նայում եւ Նրան մոտենում, Նրա գեղեցկությունն են առնում իրենց վրա, ինչպէս որ պատրուկը, ճրագին մոտենալով, նույն լույսն է դառնում»,- ասում է սբ Գրիգոր Նարեկացին: Արարչի եւ արարածի միջեւ հոգեկան ամուր, անցակցի կապը, թերեւս, ամենաբարձրն ու կատարելը Նրա մարդկային կյանքի ընթացքում: Այդ ճանապարհին մեծագույն ուղեկցիներն արդթքներն են, որոնք, ինչպէս ասում են սուրբ հայրերը, «բարձրացնում են մարդկանց առ Աստված եւ Աստծուն խորհրդեցում դեպի մարդիկ»: «Աթոռն եղեք եւ աղոթք արեք»,- ասում է Տէրը: Աթոռն լինեք, արդթք անեք եւ հետեւեք Նրա պատկերին երեւելի, քանզի ճշմարիտ քրիստոնյան պետք է ոչ միայն խոսքով լինի քրիստոնյա, այլեւ վարքով ու գործերով:

Այս ժառանգատուութիւնը պահեց ճիշտ ժամանակահատվածն է իսկական քննողի ու իմաստասերի պէս նայելու մեր հոգուց Նրա, գնահատելու մեզ ու մեր հոգեւոր կյանքը:

Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնի լուսարապատկանութեան եւ Զարդաշական կենտրոնի նախաձեռնութեամբ յուրաքանչյուր շաբաթ՝ ժամը 18:30-ին, Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնում կատարվում է իսկական արարողությունը, որի ընթացքում ընթերցվում է աղոթք, հետո բարոյ է լինում, այնուհետեւ անջատվում են Մայր տաճարի բոլոր լույսերը, եւ հոգեւոր զարթոցողութեան, թույլ մոմերի լուսավորության ներքո հավատացյալ խորվում է, այսինքն՝ ինքի իր մէջ վերելում է լսածը, քաղում այն, ինչ պետք է իր կյանքի այդ պահի համար եւ աղոթում: Իսկական մասնակիցները բացառիկ միջավայր են ունենում Մայր Եկեղեցւոյ զորացման, հայրենիքի եւ ժո-

ղովորի բարօրութեան, հոգեւոր վերելքի համար խորհելու, մտորելու, արդթքելու, իրենց հոգեւոր վիճակը քննելու եւ գնահատելու ուղղությամբ: «Մեր երիտասարդների անուկից խորապէս շնորհակալ ենք Վեհափառ Հայրապետին, ում օրինութեամբ եւ լուսարարապետութեան առաջարկով սկսեցինք այս ձեռարկը: Իրապէս, խոկումն անհրաժեշտ պայմաններից մէկն է քրիստոնյայի հոգեւոր կյանքի կառուցման համար: Խոկման ժամանակ Աստծո ներկայութիւնն առավել են գգում, լսում Նրա շունչը, քայլում Նրա հետ, պարակից դառնում երկնայիններին»,- ասում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Զարդաշական կենտրոնի հիմնադիր, հոգեւոր պատասխանատու, Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնի միաբան Թովմա աբեղա Խաչատրյանը:

«Ամեն շաբաթ անպայման մասնակցում են խոկմանը եւ ամենակատարելագործը, որ ստանում են, խաղաղութիւնն է. եթէ խաղաղ են, մնացած ամեն բան մի կողմ է գնում: Այդ մի ժամվա ընթացքում ամբողջովին կործկում են արտաքին աշխարհից եւ դու ես, քո Աստվածը»,- ասում է Լուսինե:

Իրապէս, ահա լսում են «Տէր ողորմա»-ն, եւ այդ հոգեպարար հնչյունների ներքո հոգիդ թեւածում է այս աշխարհի սահմաններից անդին, դեպի աստվածային լույսն ու ջերմութիւնը: Սկսում են խորհել արարած կյանքի, արված ու չարված գործերի, մեղքերի, փախելու ու չարի պաթաղությունների մասին: Այսամայից միտքը են գալիս սուրբ Եփրեմ Ասորի խոսքերը, թէ «Ի՜նչ բարոյութեան ենք տեսել ստաւորից, որ այդքան սիրում ու կատարում ենք Նրա կամքը՝ մեր զգարելի գործերով:

Շարունակութիւնը՝ էջ 3

ՀԱՅՈՑ ԿԱՌԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԱԼԵՔԱՆԴՐ Կ ՎՈՐԱՎՅՆԻ
(1706-1714)

Սկիզբը՝ 2011-ի թիվ 24,
2012-ի թիվ 1-4

Սահակ Ապուղեփեցու պաշտոնավարության առաջին տարիները համեմատաբար հանգիստ անցան, սակայն շուտով Կ. Պոլսի հայությունը շրջանում գզալ տվեցին երկպառակությունները: Եթե մի կողմում լատիններն էին, լատին էր լատինների մոտ ուսած երիտասարդները, որոնք վայելում էին Ֆրանսիայի դեսպանի հովանավորությունը և փորձում իրենց գործն առաջ տանել, ապա պատրիարքարանում ու Կ. Պոլսի հայությունը էլ ամեն կերպ աշխատում էին պահել ազգային եկեղեցական ինքնությունը: Առաջին թեմն օգտագործում էր օտար տերությունների աջակցությունը և միջամտությունը, իսկ երկրորդն ստիպված էր ապավինել օսմանկան իշխանությունների, առավել էս, որ վերջիններս խիստ կասկածամտորեն էին վերաբերվում առաջին խմբի գործունեությանը: Յեւն այդ ժամանակ էր, որ մեծ վեզիր Սաման Ալի փաշան պատերազմի նախապատրաստություն էր տեսնում գերմանական (ավստրիական) կայսրության ու Վենետիկի շահաբաշխության դեմ: Այնպես որ՝ հռոմեացիականների հալածանքների ավելի շուտ քարոզական, քան կրոնական բնույթ էին կրում: Լատինները կոչ էին անում կաթոլիկաներն հայերին չհաճախել հայկական եկեղեցիները և զեալ լատին եկեղեցիները: Երկու խմբերի երկպառակությունների անդրադարձան Սահակ պատրիարքի գործունեությանը: Արաբ եւ Ռոդոսթոյի առաջնորդի միջեւ վեճ ծագեց, պատրիարքը պաշտոնագրով էր արել Ռոդոսթոյի առաջնորդին, իսկ վեջինս էլ օսմանյան կառավարության առաջ ամբաստանեց Սահակին: Ըստ որում, նրան՝ Ռոդոսթոյի առաջնորդին, օժանդակեցին գաւազան դժգոհ խմբերը, և օսմանյան կառավարությունը վճռեց փոխել պատրիարքին: Սահակը, որ պատրիարք էր դարձել 1708 թվի եկեղեցիների հեռացվեց պատրիարքությունից:



ԷԼՈԿՈՒՄ

Սկիզբը՝ էջ 2

Նա էր, որ խաբեց Նվային օձի միջոցով և նրանով՝ մեր հայր Աղամյան, որ լուսեղեն պատմունակից մերկայացրեց մարդու և փախչեցը Աստծո երեսից ու թաքեցը թգեց ու ներդրեց, Աստծո անեղբի հարևան մեր հորն ու մորը և արտաբերեց տվեց անմահության աստվածավայել դրախտից, դարձրեց մահվան ենթակա... Նա էր, որ մարդու լուսեղեն պատմունակի պայծառությունը փոխարինեց կաշվե հանդերձով և դրախտի հասրուկների անաշխատ վայելումը փոխարինեց երեսի ջրոյիկնով վատասելու: Նա էր, որ զոկեց հեշտակալից բազմացումի ու արժանացեց բազմացման կենդանիների պես, այն էլ՝ ցավերով ու տրտմությամբ...»

Իսկ կողո՞րն էր պարզեցրել, թե ինչ կարող է ապագայակալն լինել մեզ համար...

Արդ, մարդու սիրտը Սուրբ Հոգու տաճարն է, սրբությանը պաիեք այն՝ հեռու ազատ մեռակ մեղքերից, ապակառությունից ու ախտերից, լցնեն սիրով, շքեռությամբ ու առտվածապարգեւ բերկրությամբ՝ քրիստոսի ակտեքը քաղաքի թաղերում:

1714-ի մարտին՝ պաշտոնակալերով 5 տարի եւ 7 ամիս։ Քա հեր, որ Չովիանեան Կոլորտի ակնկալութեան յիշե որ հարձերէ։ Դրան գունաւորէ մյուս գոյովը, երբ ուխտավորներն նաւը խորտակուէ Սարմարա ծովուն Արակալիայի (Էթեկիի) ղիմա։ Ուխտավորները, իր կերպ փկովէով, վերադառնուն այ Ե. Պոլիս եւ նոր նաւ վարձուն, սակայն չեն Է, ղեռ ճամպա չեւա, վնասովս եւ փորողիկ. կոտորվի եւ ղոկաւայտը եւ այլեւ չի շարժվում։ Կոլորտ հակվան էր կարծելու որ այլ ճախորդութիւններն որ տեսած վատ երաքներն արդուլեւն չեն։ Նման մտածակներկան առաջի ջան հատուկ որ նշված ժամանակներին։ Այլապես թե այն-պէս, 1714 թ. 2 արտին, որ ընկավ մարտի 28-ին, հաջող ու արդուլեւան չէր, եւ Կոլորտ չկարողացավ նորաւոր միջոցներ ստանալով՝ բարեկալէ երուսաղեմի արօրի դրձակը, մասնակիրապէս ազատեւ գրավ դրված վկայվաներն ու եկեղեցիական ապարհի իր մասն եւ մնկէն նոր արդուրեղի տակ։

Սահակ Ապուլեցիոսի արքունիքը, եպատիրիարքական արքայո զմայ թափուր: Մեծանեմեծից ոմսք ճանճարցւէ ին, իսկ մյուսները չգիտեին, թէ ում ընտրէ: Դրանց զգուցն Յովհաննէս Գանճակեցի եպիսկոպար, որը ճանաչած եր իբրէ խոսաւկայ, օրէնցի նարանճանիցի եկեղեցական եւ ճարտարախոս, բաշաքարոց ե գործոն անճանափորոյուն: Գանճակեցի անար հաջագործեալ Մեծավորներին երկականցիոն նրա թէկնածոյութունը, ե վերջինէն որոս հաճանալոյուն վոյճին: Օսմական կառավարութիւնը 1714 թի մարտի 21-ին՝ Շաղկապարտի օրը, Յովհաննէս Գանճակեցուն ճանաչէց Է. Դուլսի պատիրարք: Է. Դուլսի հալալեանը Յովհաննէսի անձանոր ինքնը բարոյացնը Սահակ Ապուլեցիոսն եւ նրա կողմակիցներին, ե նրանք ուղիւնէ փառնցին: Սահակին վերադարձնելու պատիրարքական արքայոն: Յովհաննէսը խորամանկ քալ ճնոնարնց: Ավագ շաքթաթա օրէրին հաւեո գալով Արար եկեղեցում՝ նա հայտարարց, որ գմտություն



պատճառ չի ցանկանում լինել և հոժարաբար կիրառարկի պատրիարքությունը, թե ժողովրդին այդպես է կանխում, միայն թե խաղաղություն և սեր լինե: Դրանով ևս ձեռք բերեց բոլորի համակարգը, եւ Յովհաննէս Գանձակեցու պատրիարքությունը ընդունեց միաձայն: Ըստ Ս. Օրմասյանի՝ դա եղել է, հավանաբար, մարտի 26-ին: Եւ հանդիսավոր անցկացրեց Չառիկը, երբ այս Երուսաղեմում անսպասելի եղավ Յովհաննէս Կողոտի համար: Յովհաննէս Գանձակեցին, որ եկել էր Պարսկաստան կողմէր, ազլիչ նախաձեռնելու իր դավաճանությունից հարցելու և ընդհուպ դիր հոռմեադավանություն: Երբ պաշտոնավարության հենց սգգից խիստ լարվել էին եվրոպական պետությունների և օսմանյան կայսրության հարաբերությունները՝ կայազմը Վենիզիայի հետ սկսած պայտերազիի հետ: Դրանից էլ մեծապես օգտվել Յովհաննէս Գանձակեցին՝ մասնավորապէս Լիւքսեմբուրգ կաթողիկոսի հաջորդի օրոք:

Հովհաննես Գալմանկեցի առաջին ծնե-
նարկների ժամանակ մի անհաջող որոշում
կայացրեց՝ կանխավոր վերին կամ փոխա-
նորդ ուղարկել Երուսաղեմ Հովհաննես Բա-
լլեւսիորդն, որը մի բանի տարի առաջ
նշանակվել էր այդ պաշտոնին, սակայն
հատուկ դատաստանով հեռացվել էր՝
վատնումների ու չարաշահումների եւ
պարտքերի ամեղանքին համար:

Կոլտաղը, որ նրան անվանում է չարիքների մեջ անապ, երկրորդ Բել, որը հրեա է հիկե եթթաւում, տնտէսը նրա է նրա գործակիցների ընկառումը թալան կազմակերպելը՝ կալվածների է ետեղեղեղան սպաքի հաշվին, համբերատար սպառում էր դեպքերի զարգացմանը: Թալակիները մերկացրին երուսաղեմի եկեղեցին իր զորոյրից: Պարտատերերը շուտով համաձեցեցին, որ իրենց պարտքը ծածկելու միջոցներն օր օրի նկատում է, ուստի դիմեցին Կ. Պոլիս ե պահանջեցին մուլբեր ծախել է իրենց պարտքերը տալ: Քաղաքիսիցին է նրա կործակիցներն անապ չնդդիմացան այդ կործանաբար իրաւանքին է լոկ մատմեցին վաճառել Սուրբ Փոկիչ գեղեցիկ վաճառ: Երբ այդ մասին իմացանք, միաբաններ է ժողովուրդը շփոթաբար դիմեցին Կոլտաղի՝ որ եղեկաբարթայաք է

համայն մարդկության համար: Չէ՞ որ «Ամեն ինչ, որ աղոթք անելով խնդրել են հավատարմ, որ կատանք, կտրվի ձեռք» (Մարկ. ԺԱ 24): Աղոթքը նախ են առաջ մեր վատ կողմերի ու թերություններից ազատվելու, ճշմարիտ ճակատագրով ջայթելու են աստվածային լույսի հաղորդ լինելու համար՝ հայցելով Տիրոջ տոկոթները՝ «Ինչպե՞ս կալելի արժանապատիվ», աղոթելով խնդրելով. «Տո՛ր ինձ ոչ թե այս, ինչքան խնդրում եմ ինձ համար, այլ այն, ինչն անհրաժեշտ է ինձ...» (Մկրտումյան ղե Մեսն-Եղորդություն): Չէ՞ որ հեղուկացած ու եղանակալից ասիա խոստովել տ է անհավատարմության:

այլապես հարգանքով ընդդիմանալ այդ ձեռնարկին և տեր կանգնել ազգային սեփականությունների, իրենցին նաեւ պարտատերերին, որոնք տեսնելով այդ բնիստերի հուզումը՝ խոստանալ են սպասել: Սակայն այսին պէս էր, որ իրենց հավատարմորէն ընդհանրօրէն տրիվ, և իրենք, նրան հաճախաւոր, նուազ ոչ մեծ ժամանակ: Բոլորն ստիպում են Կոլոտին՝ նրա ուղղամտության համար, դառնալ երաշխավոր, իսկ Կոլոտն էլ համաձայնում և զիջել այսանձամբ հարցում՝ խնդրելով 4 տարի՝ պարտքերը մաս-մաս վերադարձնելու խոստումով: Կոլոտի առաջին գործը եղավ Արարիւթոյն եկեղեցւում գոհաբանական աղօթք տալը՝ ընձեռոված հաջողութեան համար: Վերադարձաւ վաղեմի և փրփրակներին հաւաքելով՝ աւ նորաբնո փոխառութիւնների ճանապարհը փակելու նպատակով ոչնչացնել տւեց պաշտօնական կնիքը, որը Կոլոտը պարտքերի կնիք էր կոչում, անձի անուն չկար կնիքի վրայ, ինչի հետեւանքով ոչ մեկն անձնապէս պարտավորութիւն էր կրում, և մասնավորաբար չփոփոխում համար դրանից յայտնի օգուտի էին: Այդ ամենի մասին պատմում է Յաննան, որը եղել է գործի մասնակից: Սա ամենը եղավ 1714 թվի վերջերին, իսկ 1715 թվի սկզբներին Կոլոտը մեկնեց Կ. Պոլիս՝ ներկայանալու ազգային մեծամեծներին և ցույց տալու իրենց անեղքը:

Ֆիշյալ ժամանակներում իր մահկանացուն կնքեց Ալեքսանդր կաթողիկոսը: Նրա մասին պատմությունը շատ հիշատակներն էր պահպանում: Հայտնի է, որ իր քրեական ներքին ու հարազատների միջիջառելու հետևանքով 1711 թ. հոկտեմբերի 12-ին մեկնել է Նոր Ջուրա և այնտեղ ուր ամիս միայն (այդ տեղում՝ 1712 թ. հունիսի 17-ին, վերադարձել էջմիածին: Մնվում է, որ նրա քրեականությունը եղել է կարի օգտակար՝ թե՛ ազգի և թե՛ Մայր Աթոռի համար: Համաձայն Սիմեոն Երեանցու՝ ծավալել է շինարարական ակտիվ գործունեություն, նորոգել հնացած շինությունները, մեծացրել Հոհիփսիմի տաճարի այգին, սուրբ Բարդուղիմոսյան տաճարի վերակառուցել է եկեղեցական տապալով ու հարդերով, ավելացրել Մայր Աթոռի մուլքեր՝ արքունական և դատարարական որոշումներով: Ալեքսանդրը 1713 թ. հունիսի 4-ին գրել է Մովսես Ջուրայեցուն, թե ինքը տառը տեղ քարխանա ունի, 300-ից ավելի կարպետ ու մշակ և աշխատում իր կառույցներում: Տասը տեղ բացված շինությունների մեջ երեք հիշատակում է Երեանի այգին, Չափակա իմը և տեղ և մեծ առուն: Աստիճանաբար տկարանալով՝ Ալեքսանդրը մահացավ 1714 թվի նոյեմբերի 22-ին: Մահից առաջ կտակ է թողել, որով հայտնում է, որ Նահապետի օրին մնացած վարդապետը վճարել է, որ Եկեղեցին հարստ չլինի, այլևե փող ունի: Իր հաջորդ է նշում Ջուրայի առաջնորդության մեջ եղև իր հաջորդ Մովսես Ջուրայեցուն: Կտակը լրիվ չի պահպանվել, բայց գրվել է իր մահից ոչ շատ առաջ՝ 1714 թվի հոկտեմբերի 19-ին: Նա թողելից սեփականատիրական ներքի՝ դրան աշակերտողը:

Բաբկեն ՅԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

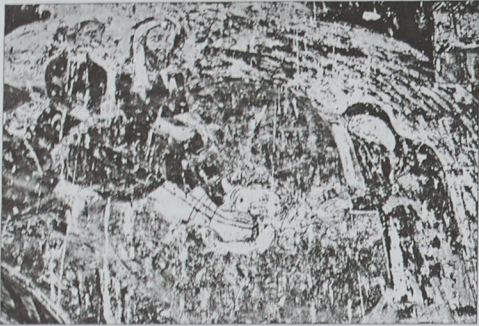
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պրոֆեսոր

վարտվում եւաւ Տիրոջ աղոթքը. «...բայց ո՛չ թէ իմ կամքը՝ այլ Զոնը թող լինի» (Ղուկ. ԻԲ 42): Այնժամ մենք իսկապէս երջանիկ կ'լինենք՝ ապրելով աստվածային սիրո ու խնդության մէջ:

Ի վերջո, նայելն մեր շուրջը, Տիրոջ ստեղծած այս հրաշք աշխարհին է չմոռանալն, որ եթե ամեն ինչ խաղաղ է, արեն այսօր է եղել լույս է տալիս, մենք երջանիկ ենք, առողջ, դրա համար միշտ արդթում է ինչ-որ մեկն, արդթում են մարդիկ, ճիշտ է, նրանք քիչ են, բայց կան, մեք էլ փորձենք մեծակել նրանց:



**ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍՎԱՈՐՉԻ ՊՎՇՏՎՍՈՒՆՔԻ ՎՐԳԵԼԸ ՎՍՈՐԻ
ԿՎԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԻ ՕՐՈՔ ԵՎ ՆՐՎ ՎՆՎՍՆ ՇՈՒՐՋ ԵՂՎԾ
ԽՈՐՀՐԴՎՈՐ ԼՈՒԻԹՅՈՒՆԸ V ԴՎՐԻ ԿԵՍԵՐԻ
ՀԱՅ ՄԱՏԵՆՍԳՐՈՒԹՅՎՆ ՄԵԶ**



Մուտն ի վիրապ

Սկիզբը՝ թիվ 2-4

Իմ երկարամյա ուսումնասիրությունները եւ քննադրերի համատարփայն արդյունքները բերում են այն հետեւեալական, որ հայերէն Ազգասպագետիկ Պատմությունը՝ իր բառազգայնով եւ ռճագրական դարձեալաներով, ամենից ավելի սերտ ընդհանրություններ ուի Սահակ Պարթեւ կաթողիկոսի «Գիր աւանդութեան» սպասանակութիւյնի իրահակի, նրա իսկ հեղինակած Հայ եկեղեցւոյ «Կանոնական Սահմանադրութեան», Կ. Պոլսի Պրոդի եպիսկոպոսին Սահակի եւ Մազդոցի ղովանդատական թղթերի (431-435), Գրիգոր Նազհանկացւոյ ճարտերի հայերէն թարգմանութեան (410-420) եւ այլ շրջանի թարգմանական այլ երկերի հետ: Իբրեւ օրինակ՝ բերենք հետեւեալ ցայտուն համեմատությունները.

ա) «Մեղ եր պակտհետեւ սրտալիլ որբախորհւն... Զանգի (ի ծնեմ Գրիգորիոսի) յկարարտեան գաւառի, ի թագաւորախորհուրդ կայեանեան, **բոլեցի Յայտ տանն Թորոզմար** շնորհք քաղաքորդեան Մետարախիւն...» (Ագաթ., 3775-776. այս եւ հաջորդ ընդգծումներն իմն են - Ա. Ս.) (Ագաթ., էջ 7) - «Զանգի սուրբ Լուսաւորիկն Յայտ Մեծն Գրիգորիոս ծնեալ վերստիս գճայատանսն(յցս աշխարհ **աշխարհալիս** ծնկդեամբ... եւ իկեր որբախորհւն պակտհետեւ եւ ինկուրիւն մեծ յաշխարհիս **Յայտ տանն Թորոզմար**» («Պիւս-թաւ. էջ.127) (Սուրբ Գրայկաւեց, հ. Բ): Երկուսն էլ միա-

տեսակ են սկարագրում նորամուտ քրիստոնեության առաջ բերած խանդավառությունը Հայաստանում:

բ) «Բայց մի ում է կոցանէ (ի Հռիփսիմեանց) ունէր ա-
րուեստ ապագազորութեան՝ առնել ոլուռն ապակեղէտ,
է տալ զիւն ընդ կերպովոյ՝ արուել պարտի Դանկի» (Ա-
գաթ., §150) - քմերի որոից ասում են Տրդատ թագավորի-
նէ Գր. Լուսավորիչի՝ «է ոչ ունիիք արուեստ գործա-
կութեան հեռիցի ինչ առ Կատարաստէ կոցոք զպարտե-
ունկազ մեզ եւ որոցւոյ մերց» («Գրի ասակ.», էջ 129):

Ազաթանգեղոսի Պատմությունն իր շատ դրվագներով է, հատկապես, կանոնական եւ օրինադիր հրահանգներով արտացոլված է հենց Սահակ Պարթեւի «Կանոնական Սահմանադրության» տարբեր հոդվածներում:

գ) «Ի բռնություն հարկապահանջ իշխանացն» (Ագաթ., Յոգբն., §6) - «Ազատ յամենայն հարկապահանջ իշխանաց» (Կանոն ԼԸ, էջ 395):

դ) «Եւ անդէն (Գրիգորիոս) բարձր քաղաքորմով փակեալ գտեղիս ի պատիւ (նկատի ունի ապագա Էջմիածնի Մայր տաճարը - Ա. Մ.)» (Ագաթ., 5770), «այլ (Գրիգորիոս) լոյս փարաւել քաղաքորմով գտեղիս (եկեղեցիս)» (Ագաթ., 5782) - հետեւելով ըր Գրիգորիի՝ Սահակ Պարթև կաթողիկոսը ստանալուով մ' «բարձարս աղաւորիցն... պարսպաւեղ եղից սաղմորմով» (տպ.՝ քաղաք ողմորմ...) (Կանոն Է, էջ 368):

Ե) Տրդատ թագավորը հրաման է տալիս՝ «քաղմուլին մատաղ մանկույտը ածել յարուեստ դպրութեան... գումարել յարժանաւոր տեղիս դասն դասն» (Ագաթ., 8840). ըստ այսմ՝ Սահակ Պարթևը հրահանգում է՝ «Կանն որդի եւ անհատ պարտի պահել յարդարուն զդրդունս ի վանս եւ յայլ արժանաւոր տեղիս» (Կանոն Ժ, էջ 372):

գ) «Եւ զիշատակս վկայիցս բերելոց ժամադրեաց (Գրիգորիոս) ի տօս մեծ հռչակէ... Զի ժողովեալ ի յիշատակ մեծի երանելոցն Յովհաննու եւ սրբոյ վկայիս Աստուծոյ Աթաւորակիս՝ յայն աւուր խմբէս ի նմիս յաւանի տօնեցես» (Ագաթ., 8336) - «Տաւս սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի եւ վկա-

յի (Աթանազիսի - Ա. Մ.), զոր նախակարգեաց առաքելն
 Ե խոստովանողն Քրիստոսի... Գրիգորիոս՝ ի վասն զի
 ուխտադրութան պահաւը հաստատեցաւ» (Կանոն Խ, էջ
 397): Ազարեգաճեղոսի Պատմության մեջ կա ոչ միայն այս
 տոմս սահմանումը, այլեւ հիշատակություն «ուխտադրու-
 թան պահը»-ի մասին, երբ Գրիգորիոսը, Յովհաննեսն

Ակրտչի ու Աթանազիւսն վկայի նշխարներն ամփոփելով
 նոր հիմնաւեղեցեցուն, հոգեւոր միախորաբայն համար
 յոթ օր դադար առաւ Եփրատ (Աթածնի) գետի ափին, որ-
 տեղ սկստում էր հայ ժողովորդին (Ագաթ., §835), ճիշտ իկ-
 պէն Եգեկեի մարգարէն յոթ օր դադար առաւ Զորար գե-
 տի ափին (Եգէկ. Գ 15): Սահակ Պարթեւ «Ուխտադուր-
 քեան պահք»-ով, ըստ իս, ակնարկում է սուրբ Գրիգորի
 հետեց այս յոթնօրյա դադարը՝ «վասն հոգեւոր միախթարու-
 քեան», որից հետո էլ հաստատովեց բերված սրբերի հիշա-
 տակի տողը: «Ուխտարարութեան», հավանաբար, արա-
 վաղված է «միախթարութեան» բառից, սրա վկայությունն է
 լատե երկու բառերի մէջ իսկապար թվով հիշյունների շար-
 քում «խ» եւ «ր» տառերի զուգարկիւմով, որի պատճառով
 դժվարընթեւնեի ծեազարում հնարավոր է այդպիսի տա-
 րընթեցումը: Հունարէն Ագաթանգեղոսը եւս այստեղ ունի
 «միախթարութիւն» *ἡ ἁγία ἄκλήγουσα* (La Version Grecque
*Ancienne du Livre Armenien d'Agathange edition Critique par
 G. Lafontaine. Louvain, 1973, p. 320, §149):* Անսակաւծ,
 սուրբ Գրիգորի միախթարութեան յոթնօրյա պահքը Քրածն-
 ւի գետի ափին, Հովհաննէն Ակրտչի եւ Աթանազիւսն վկա-
 յի հիշաւորէին առթիվ, Սահակ Պարթեւն Ագաթանգեղոսի
 Պատմությունից է մուծել իր «Կանոնական Սահմանագրու-
 թյան» մեջ՝ որպէս սուրբ Գրիգորից աւանմական պահք:

ե) Պրեկոլիկն ուղղված Սահակի եւ Մաժդոցի Թղթերուն
տուկաբէն առկա են Ագաթանգեղոսի Պատմութեանը բնորոշ
դարձկանքներ.

Ագաթ., §777

Թուղթ առ Պրոսկո (Գիրք
Թղթոց, էջ 148)

«Անոյոյ այնուհետեւ (Գրիգոր) խորհուրդ հաւա-
նորթանն ընդ թագաւո-
րին... քակել, կործանել,
բառնալ զգայթակրու-
թիւնսն ի միջոյ, ի բաց կո-
րուսանել. զի մի՛ ունեց լիցի
խեղ եւ խուզ՝ այնուհետեւ
ընդ ոտս ապականել եւ խա-
փան անել»:

«Ապա թէ իցէ ժա-
ման(ակեալ) (ուրոյում եմ՝
ժամանեալ - Ա. Մ.) ի ժա-
նոյ աղօթեղութան, ի հար-
կէ շան լիցի մեզ իզել
զիշնն, եւ զգայթակրու-
թիւն զայն ի միջոյ ի բաց
կորուսանել»:

Ազարթ., §720

Թուղթ ան Պրոսկո (Գիրք
Թղթոց, էջ 138)

«Եւ վկայես այս լինիցին
ծեզ ողորմութեամբ Նորա
(Աստուծոյ) բերդ ամուր եւ
աշտարակ հզօր ամրու-
թեան»:

«Քաղցրացեալ էր մեզ
կալ մաւ աստեկի սմիկն ըն-
տանեցեալ տգիտութեան,
որպէս ի բերդ իջ ամուր եւ
աշտարակ հզօր լիպիս»:

տեայ անկեալք յանգիտութեանս»:

ՀԱՅԻՎՆԴ ՄԱՇՏՈՅԸ ԵՒ ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԾԻՍԱՐԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Սկիզբը՝ էջ 2

Մեր եկեղեցու ծխարանն առաջացել է Լստուածաշուկն ժառանգելի հայերենացուցիկ անմիջապես յետոյ, իր մէջ ներառելով թէ՛ թարգմանական եւ թէ՛ հայերենով գրուած միաւորներ. ըստ Գ. Ս. Զարբանաւեանի. «Սուրբ Գրոց թարգմանութեն ետքը՝ եկեղեցական քարտկարգութիւն եւ հասարակաց հոգեդոյ պաշտամանց անխորժեշտ հարկ եւ կարգաւորութիւն պէտք էր որ գրաւեր տրոց թարգմանաց աստուածասեր եւ աստուածախօի միոցն ու սիրտ, եւ նպաստէ ըլլալ իրենց նախապատիւ փութացան վաստակոց առ այն». ապա հիմնուելով «Կարգաւորութիւն Օրհնութիւնաբեր ցուցակի» խորագրով թարգրի վրայ, եղբակցդել է, որ ընկերոյ վրայ, եղբակցդել է, որ մեր ծխարանի հիմնական մասը ձեւաւորուել է ս. Սահակ Պարթեւի եւ ս. Մեսրոպ Մաշտոցի կենդանի օրօք: Ծխարանի Մաշտոց աշուհակ հիման վրայ յատկապէս ժ.Գ. ընթացքով շատ մասնագետներ համոզուած էին, թէ այն կարգմէլ է Մեսրոպ Մաշտոցը. առայ վկայակոչեցն Քրիստոս Ամսնուհի, որ նայն կնաւել է, թէ այդ «կարծիքը թէւ շատ աւելի տարածուած, սակայն իջ հիմնուել տր ինչ պատմական վկայութեան վրայ. ո՛չ Գորիս, ո՛չ Փարպեցի, ո՛չ Կորնաւացի եւ ո՛չ էլ տրանց ժողովաւ հեռու աղաքաւ որ հեղինակ

այս մասին չի տալիս որեւէ տեղեկութիւն, եւ յայտնի չէ ինձ, թէ նոր հեղինակները ի՞նչ վկայութեան վրայ հիմնուելով պնդում են այս կարծիքի վրայ», ապա իր քննարկումն աւարտել է ժողովածուի ինքնուրույն մասերի՝ «աղօթքների, քաղօղների ու շարականների» լեզուն գնահատելով. «որոքիւն էլ, առանց բացառութեան, ունեն յետնութեան արժէքներ են: Արհաւիրեալ, որ գիտեն խորել ոսկեղանային հայերէնը չտեսնէլաբանեն հայերէնից, այս հասկանալը բաւական է հաստատելու համար, թէ Մաշտուցը չի կարող երբեք Մետրաքի գործը լինել»:

Իրավացին և գիտության մեջ ներկայումս ընդունվածն այն է, որ Փյարաբաի կանոններն առաջին անգամ դեռևս վարդապետ ժամանակ մկտեղել է Մաշտոցը։ Ե. Երիվարդեցի կաթողիկոսը (897-898 թթ.)... Ես գիտեմ նախ կիրառելու զանապեղցու. «Եկաք կաթողիկոս տեր Մաշտոց ամ մի... Սա կարգեաց գգիսն, որ ըստ անուան իրում կոչի Մաշտոց, ժողովեալ զամենայն կարգեալ աղայրսն և զընթերցուածան ի միասին՝ յարմարեալ յաշխուածով իմրմէ, որ ունի յինքանէ ամենայն կարգա հուսաւ տոյ քրիստոնեութեան»։ Այսինքն բրիտահաստատու է նաեւ Գրիգոր Շերեցի (ժժ-ժժ. դդ.) Յայսմատուրցի Սահմի Դ. Դոկտեմբերի ժժ. օրոյալ ներքոյ որոואծով «Վարք և յիշատակ տուռ հաւ-

րապետին մերոյ Մաշտոց վարդապետին» շարադրանքը. «Եւայ 4. (60) ամաց» եղել վաթորդկոս. եւ նկատ տարի մի յաթոն հայրապետական եւ վահանանցաւ հի գեղաքաղաքն Գառնի, եւ եղան վատուող մօտ ի հովանոց արքային Տրդատայ, ի բերդն Գառնոյ, ԳճԽՏ. (897) թվին: Այս վարդապետն Մաշտոց, ընդ բարի վարուց առաքինութեան իւրոյ, արար եւ բազում ուղղութիւնս կարգացց եւ կրօնից սուրբ եկեղեցոյն, եւ ժողովեաց գլարգեայսն յառաջին սրբոցն, եւ զթերին ինքն իւրց յաստուածային շնորհաց իւրոց եւ նոյ ի միւսմ տփի. գկարգն Սկրտութեան եւ ԳՊսակին, Գշարդորութեան եւ ԳԹաղմանն, ԳՅոգեհանգիստն եւ Գհալօրինայն, ԳՄերմարինէն եւ Գշեղք, Գկայ եւ Գինձանին, Գհորս եւ Գկարաս, ԳՏորինէն եւ Գոնուլուայն, ԳՅիմնարկէք եւ Գեկեղեցի օրինէք, Գկնազանին եւ ԳՊճեմայ տաճանին, ԳԶեմնադրութեանն եւ ԳԶալ, հանայաթաղն եւ Գալլն ամենայն, որովք վարին մերս կարգաւորուողի, վասն որոյ եւ անուն գրոցն այն Մաշտոց կոչեցաւ, զի նորին աշխատութեւ կամօքն ի մի վարլ ժողովեաւ»:

Յայտարարքի թուարկածը
միայն 15 կանոն է, որոնք ներկայ-
գրքի հետեւեալ համարներն են՝
Ա., Բ., Դ., Ե., ԺԱ., ԺԴ., ԺԸ., Ի.,
ԽԱ., ԽԲ., ԽԹ., ԼԳ., ԼԶ., ԽԵ.՝, ԽԷ.:
ժամանակով ու աշխարհագրո-
րէն Մաշտոց կաթողիկոսի արու-



ել մօտ եղած զանապետին էլ ուրեւ կանոնի անուն չի տալիս, անորոշ են նաեւ «կարգեաց» են «յարմարեալ յաւելումածով յիւրմէ» բնորոշումները, որոնցով անհնար է գտն մօտուոր պատկերացում կազմել եղիկադրեցիկ կաթողիկոսի արած աշխատանքի բնոյթի, առաւել եւս՝ մանրամասնելու մասին:

Ուրեմն առաջմ կարելի է դատողութիւն անել միայն կանոնների հաւաքման-մէկտեղման մասին: Այստեղ էլ կարեւոր հարցեր են, թէ Մաշտոցի օրոք գործածուած են մէջ քանի՞ կանոն կար, քանի՞նք են արդեօք բոլոր՝ չորսը, բայց սրանք էլ որոշակի պատասխան տալու համար փաստեր չկան, ունենալու որոշում է 3 հինգ:

Նախագահությանը 3 որոշման համաձայն, սակայն երեքն էլ պակասատու են. Ա՝ թերի է վերջից (ունի 46 կանոն և Մեռնոսրինների կանոն), ինչ գոյութեան յիշատակութիւնը), Բ՝ պակասատու է վերջից (ունի 47 կանոն), Գ՝ անկուսման ունի մեծագոյնը և կրկին թերի է վերջից:

(ունեցել է 46 կանոն, 3-ն այժմ ընկած):

Մաշտոցի՝ մեր եկեղեցու անե-
կագործածական գրքի մասերի
մեկտեղման «ի մի տոփի» ժողով-
ման խնդիրը հրադրենք մի այլ
հրողողութեան հենքի վրայ, տարօ-
րիկա չէ, որ այս միատեղումը
հնարաւոր է եղէ միայն Թ. դարի
վերջին. ապէի վաղ շրջանում
գրահիւր-մագաղաթի կաստու-
թեան պատճառով մի կարգի մը
շատ ծաւալուն գիրք, առաւել եւս՝
գրքերի խումբ տեղաւորելն ա-
յլարմար, բոլորէ նաեւ անհնար է,
ուստի ասե՛ք՝ Աստուածաշնչի գր-
քերն օրինակւում էին հրեական
աւանդողովով սկզբնաւորւած խմ-
բերով՝ Յիգաւտեան, Սողոմոնի,
Երկուտասան մարգարեից գրքեր
է այլն. բնականաբար, նոյն ձեւով
օխարանի առանձնապէս ծաւա-
լուն միաւորները (Մկրտումբին,
Քահանայաբաղ, Աշխարհաթաղ
է այլն) գրւում էին որպէս առան-
ձիկ գրքեր։

٤٩ ٩٢٤

**ՎԱՆԻ ԽԱՐԱԿԻ ԲԻՈԿԿՐՈՒԹՅԱՆ
ԷԴՆԻԿԱԿԱՆ ԿԱԳՈՐԸ
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱԿՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽԱՆՈՐՅԱԿԻՆ**

Անհաղթ, թիվ 4

Այս պատերազմների ընթացքում օսմանյան իշխանությունների կողմից նահապետի տարածք բերդների քրդական հոծ խմբեր՝ որպես մարդկային պատռեշ Մեֆյան Իրանի ճեմ աշխարհում: 17-րդ դ. սկզբին Շահ-Աբասի կողմից կազմակերպված հայ բնակչության բռնագաղթը շրջանցեց նաեւ Վանի և հանգիստ շրջանները՝ ընդգրկելով կահկի իլուսիսարեւելյան շրջանները: Այդ դատարկված տարածքներում 18-րդ դ. սկզբից վերաբնակվեցին քրդական հոծ զանգվածներ: Զրդական զանգվածների հոսքը Վանի նահանգ շարունակվեց 18-19-րդ դդ. ընթացքում, եւ արդեն 1840-ական թթ. Զյուստապիյի Իրաքի այստեղ հաստատվեցին քրդական ասլանյան զեղեր:

Քրդերի քանակը որոշելիս հարկ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ տամսյակ հազարավոր քրդեր նույնպիսի 19-րդ դ. վերջին և 20-րդ դ. սկզբին՝ առանձը, տեղափոխվում էին Հյուսիսային հորաք: Այդպիսին էր «աշիրեթ», այսինքն՝ ցեղային (քոչվոր) քրդերի փախուստը: Հաշվի առնելով այն վիճակը, որ գաղտնի, որոտակա փոխհուրապա-

տոս Ռ. Տերմէի հաղորդմամբ, 1906 թ. «աշիրտ» քրդերից «հարստիշները» 7,4 հազար ընտանիք էին կազմում (Բ. Բադալյանի հաշվարկով՝ 40-45 հազար մարդ), ուստի մասնախիթողներն հիմնական մասն այս զանգվածն ամբողջովին ընդգրկել է Վանի խահանգի մշտական բնակչության մեջ, միևնույն հարկ է լնել, որ «հարստիշներին» մի մասը բնակվում էր Իրանի իլուխաբարեմյույան սահմանամերձ շրջաններում: Իսկ այս քրդերը, որոնք մշտապես հաստատվել էին իրենց բնակության վայրերում, կոչվում էին «ռայայ», այսինքն՝ նոգակայաց: Վերջինսերն բնակվում էին հիմնականում Գյալաշում, Կարճեկանում, Խոշաբում, Սոկում, Հաջաբախում, մասամբ էլ՝ Շառախում եւ Վանում: «Վշիրթթերներ» ցրված էին Վանի նահանգի գոթեթ ողջ տարածքում:

1912 թ. Վանկի գավառում քրդերի թիվը շուրջ 72 հազար էր (ըստ Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքարանի տվյալների՝ 1912 թ. Վանկի գավառում բնակվում էր շուրջ 32 հազար «ռայա» եւ շուրջ 40 հազար «աշիրեթ» քուրդ), իսկ Հայքարիում, ըստ Գ. Բաղդյանի

հաշվարկների, շուրջ 51 հազար: Այսպիսով՝ 1912 թ. Վանի նահանգում շուրջ 123 հազար ընդլր. բնակվում էին ընդ որում՝ որպես մեծ մասը (մոտ 80 հազարը)՝ «աշիրեք» էր: Չափվա անտեղծ բնակյան աճի գործոնը՝ կարելի է եզրակացնել, որ Չայոց ցեղասպանության նախօրեին Վանի նահանգում առկա էր մոտ 129 հազար ընդլր. բնակչություն. շուրջ 76 հազարը՝ վայրի գաղառում, 53 հազարը՝ Չայքորիում (ըրրեի քանակական աճը 1912-14 թթ. պայմանավորված էր ոչ միայն բնակյան աճի բարձր տեմպերով, այլ նաեւ թուրքական իշխանությունների կողմից իրականացվող վերաբնակեցմաներով Քիոյից ու վրայ վայրերի):

գ) **Ասորիներ:** Հայոց ցեղասպանության նախորդակին Վահկի նահանգի երրորդ թեփկական տարրը նեստորական ասորիներն էին: Վահկի նահանգի տարածքում, մասնավորապես՝ Ջաջարիում, մեծ թվով ասորիներ հաստատվել էին դեռևս 14-րդ դ. վերջին՝ պատմապարզվելով Լեւկ-Ռեմուլի արշավանքներից: Նրանք, ինչպես են քրդերը, նույնպես բաժանվում էին ռայաների և աշիրեաների: Ա-



տորիների շուրջ 95%-ը (մոտ 80 հազար) բնակվում էր Հայքարիի գավառում, մասնավորապես՝ ալեյի քան 50 հազարը Սեծ Չար գետի միջին հոսանքի ձախափյալ լեռնային հատվածում, որը կոչվում էր «Ատրապակա մարզ», ընդ որում՝ Ջուլամների Բոչասիկ (Կոճանց) ավանը նետտորիկան աստիճանի հոգեդեր առաջնորդ մարշիմունկ նստավայրեր էր։ «Ատրապակա մարզը» ինքնիշխանություն էր վայելում ընդհուպ մինչև Առաջին աշխարհամարտը։ Մնացած մոտ 30 հազար տաորիները բնակվում էին Հայքարիի այլ հատվածներում՝ Ջուլամներիկ մնացած մասի, հոշաքի, Արցախի, Բեյքոսկ-Շաքարի, Գավառի և Համդիսիանի

քաղաքի գյուղերում:

Ատրոսներ բնակվում էին Լաւե Վալսի գավառում՝ Մահմուդիի կէտքուն Սարայ գյուղաքաղաքում, ինչպէս Լաւե Նորդուզի, Շաւոսիի եւ այլ գավառակների առանձին գյուղերում։ Սակայն Վալսի գավառում ատրոսների թիվն անհամեմատելորէն աճելի քիչ էր, քան Հայքարիում։ Հաշվի առնելով ատրոսների շրջանում բնակւան աճի տեսնելը եւ արուսագաղթի ցուցակիչները՝ Հայոց ցեղասպանութայն հետնորայիկ համար կտուսանք ինտելիգ պատուկերը. աճելի քան 80 հազար ատրոսի Հայքարիում եւ մոտ 5 հազար՝ Վալսի գավառում։

Շարունակությունը՝ էջ 7



Երբ ծանոթանում եք հայ քրիստոնեական բառազգովական գրական ժառանգությանը, հիմաև եք մեր հոգեղից հայրենի դրսերում անկեղծ են խոր հավատքով՝ դեպի քրիստոնեական արժեքները՝ վկայած Գրիգոր Լուսավորչի օրերի: Նրանք աղոթել են ցանկացել են, որ Տեր Հիսուս Քրիստոսը լինի անփոփոխելի ուղեղնային հետք կայանում, որ Նա լուսավորի իրենց հոգով աշխարհը, մտքի տեսողությունը, որպեսզի արժանատես վկայենք լինեն Նրա վեհ են փառավոր ուսուցման: Նրանք այդ հավատքով են համոզումով են մեծարել Հայ եկեղեցին, այդ փառքով են պատվով են վաստակել բազմազգի հոգեկիր հետևորդներ՝ հավատացյալներ:

Եղիշե վարդապետը պատմիչը վկայում է
Վարդանանց պատերազմի մասնակից հո-
գեղորականների մասին՝ ասելով, որ բա-
ցում էին հոգեւոր հայրերը, եւ բազում էին
նրանց առաքիւնի որդիները, որոնք գերա-
զանցում էին իրենց հայրերին՝ նրանցից
ժառանգած հավաքովը մէկ առաքիւն-
ութիւն։ Նրանք, ովքեր հետեւեցին մեր հայ-
րերի առաքիւնութիւններին, փայլեցին կա-
ստարյալ հավաքովը, աշխատեցին հոգու
արթւութւոյամբ, հավատքի մէջ հաստատ
մացին եւ հետեւեցին Տրոյա պարգեւած
հոգու մէկ մարմնի բարիքներին։ Հետագա
ստաւիներին էլ քիչ էին այն մարդիկ, որոնք
սակեցին ու կորցնեցին մեր հոգեւոր հայրերի
կաստարովը։ Երկուստեքստեքստեքստեքստեք

ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ՀԱՅՐԵՐԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

կելեցու տարբեր հայրերի գործի ու առաքելության: «Որովհետեւ ահա առաջինները սերմանեցին և սնուցին, և միջինները հնձեցին և վաստակեցին, և մենք եկանք ու ժառանգեցինք առաջինների վաստակը»,- ասում է Կալմարի: Երբ մտաբերում ենք անցած՝ ավելի քան 1700 տարվա Հայ Առաքելական Եկեղեցու վաստակաշատ հայրերի գրգռածները և նրանց զորավոր քարոզչությունը, չենք կարող չգնահատել մեր անցյալի այն ողջ ձեռքերումները, եկեղեցական պատմական քարագույնները, որոնք մղել կործեն մեր ժողովուրդը: Նրանց ճշմարտախոս մտքերը եղան հիմնաքարը և սկզբունքները մեր եկեղեցական-ազգային կառույցների: Զորիսունեական ժառանգության առաքելությունները հանդիսացան պատվալուր մեր բարի գործերի, հեռագալ երեսուկների բարյակային առաքելության: Մի ամբողջ ազգ հեռացավ ապականիչ բարեբերի և մղվեց դեպի հոգու, գիտության ճշմարիտ լույսը: Եկեղեցիս դարերի մեջ այդ համոզումով կրթեց իր որդիներին, ազատեց նրանց բոլոր խավարամիտ, խորոք և մոլորեցնող, մեղսեցիկ մտքերից: Եկեղեցիս հարյուրամյակում՝ խորհրդային անաստվածաբանության շրջանում, ժողովրդին հեռացրեց եկեղեցուց, կորեցին Լստոն ճշմարիտ խոսքից, զրկեցին աստվածային ազատությունից, և մարդկային մտքի խավարը և սուտը գերիշխեցին մարդկային հոգիներում: Սակայն աստվածային ճշմարտության ձայնը կրկին հնչեց, և վերահաստատվեց լույսի հաստատուն տարածումը Հայ Առաքելական Եկեղեցում՝ ներկա գործացմամբ: Մանական՝ անկասկածաբար 20 տարվա ունեցանք:

Կյոսր ազատ ու անկախ հայրենիքի եւ նրա առաքելահաստատու եկեղեցւոյ հիմնով ընկալած սերունդ ու վաստակն աճում ու ծաղկում են նոր արշալույսների վրա եւ լուսաճաճանկվում: Զրիստոսի պարգեւան երկնավոր առատ շնորհների գերուրը Զայ Առաքելական եկեղեցւոյ վրա ցրագական եւ առաջնութեացի զարգացման՝ միշտեւ հավիտենական ժամանակվոց: Զայ ժողովուրդը Զայ Առաքելական եկեղեցւոյ կողքին լինելով եւ նրան հետեւելով միայն կարող է իր

գաղայի դեմը պահել է անել ու առաջ ձայլ, ունենալ իր հոգու ուրբյն պատկերը: Դրա Առաքելական Եկեղեցին Քրիստոսի հաստատուն հոնցն է եւ Լրա սուրբ հաւատքի բերքը, սր Գրիգոր Լուսավորչի անշնջ կարեւորի վառողը: Լա բոլոր ժամանակների մեր հոգեւոր առաջադիւնթյան ոգեւորչի ունն է եղել, Լա է պահել-պահպաել մեր ինքնութիւնը, դարձել հայրենի հրգեւոր ժառանգութեան շտնմարանը, ցնել հալիարն ու տգիտութիւնը, մերժել անկեղնութեան ու անհանդուրժելի: Լրա՝ առ կեղեղանի Աստված ընթացող հաստատուն ու անգիշող կամքի հզորութիւնը տվել է մեզ հոգու եւ մտքի լուսավորութիւն: Լա մեր ճշմարտութեան հնչեղ գանգակատունն է, առաջի ահագանգողն ու դիմապակուղը, երբ փորձել է վտանգել մեր ինքնութեան ու ինկելութեան խարիսխները: Լրա ծայրը եղել է իր ժողովրդի հոգու կանչը, իսկ գործը պայմանավորված է եղել միշտ ներկայի եւ ապագայի լուսավոր տեսլականով: Դրա Եկեղեցին համեմատխութեամբ լիավորվող, միաբանութեամբ միացնող ունն է իր ցոված հոտի: Իր խոսքն Աստծոն հոսքն է, ոգին՝ Աստծոն Դոգին, որը մեզ առաջնորդ էլ ղեպի հավաքութիւնութիւն: Դրա Եկեղեցին մեր ոգու ծնողն ու սնողն է, վերածնունդ ու բրգավառողը մեր սուրբ հաւատքի, հոսուղ է սիրով ներշնչողը: Լրանք, ունէր խափուսիկ հաշողութիւններով միտքված եւ հոգեւոր խալակի ու թմրութեան մեջ, ունէր ապրումն ու մարմնական վայելքներով, չգիտեն, թէ որքան ժամանակավոր է իրենք «եղանակութիւնը»: Մարդը, որն անախտան է իր ազգին, պետութեան, Եկեղեցուն, եթէ Լրա համար եւականն է հավատքը, բացակայում է սրբութիւններն ու անգիկ մղումները, դժբախտ է: Երբ հայ մարդն ընդունել է Աստծուն եւ ատվածային ճշմարտութիւնները: Դրա Առաքելական Եկեղեցին ծոցումն է ապակիներ Լրան՝ որպէս հարազատ ծնողի, մղում է ունեցել լուսավոր որդին ինկելու իր ժողովրդի, իմաստակալ կյանքով գարդաբեւ իր հնարավորութիւնները, բարձրացնել եւ առաջնիկ նպատակներով գարդաբեւ եւ ծոցակալիկով, հայկեանքի իր

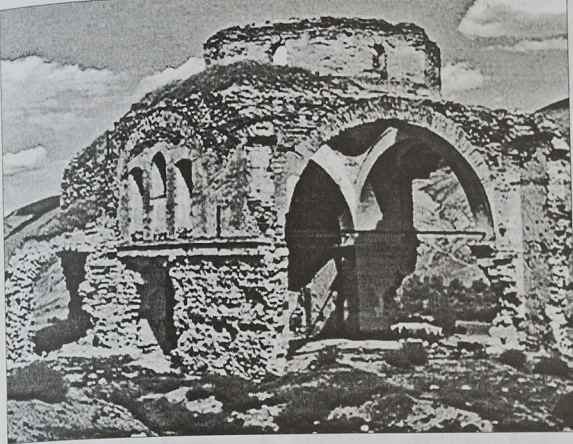
արժեքների է կպիլել իր ելույթունը՝ մշտապես առաջնորդվելով աստվածային սկզբունքներով: Հայ Եկեղեցին մշտապես ձգու էր ձգուում է իր զավակներին տանելույի ճանապարհով, տանել դեպի ծաղկում ու բարգավաճում վեհի, ճշմարտի, հավիտենականի և անեղծի, հաստատունի և անշեղորեն առաջնորդող դեպի Քրիստոսի ճշմարտ հայեցողությունը:

Հայ եկեղեցի, որ դարձելու անստորոշ վաճառքորդ է իր հոտին հա Ջրիստու հա-
վատով՝ որպես ազգային գաղափարախո-
սություն, ազգային աշխարհայացք, մեծա-
պես խթանել է հայ մարդու արարելու ե-
րարելու կամքն ու կերպունքները, առաջ-
նորդել նրան հոգեզուր ու վնասվողալին կա-
տարելության: Դառնալուսն հազարավոր
օրինակներ ունեց, որ վկայում են հայ հո-
գեւորականների մասին: որպես ճշմարիտ
հավատքի պահպանների, նրանց եղել են
նաե իրենց ժողովրդի կյանքի ու բարության
նրանց համոզումների ու գիտամշակութա-
յին ժառանգության կերտողների ու զար-
գացնողների:

Աստիճել եւ հայ պատմության առջեւ պատահական եւ տալու լրանք, ովքեր մեր տասնեակորոշ ժամանակ քսուսած նորաթղթի «հավատացյալներ» եւ ել իրենց «ուսյալ» թղթիդիմացողները տարածման եւ թերուկներ կրի պիտի իրենց բարոզներով ժխտեն 3այ եկեղեցու ուղղութիւնը դավանանք սկզբունքները, անկողնութեան ու ծեսերը: Բայց գիտակից հայը միշտ եղել եւ 3ա նաքերական եկեղեցու հիմնաքարը, հսկողու առողջ շնչի կառուցման ամուլ պատկարով, ազգօգուտ, աստվածահա գործերի կատարողը՝ հեռու օտարախմու ու կտակազակով մուլուցներին, հեռու պազգազակի բարոյական կնքուտներին: Նորախմու հոսանքներին ու հոլերին: 3ա եկեղեցու դավանանքը հայի համալսերն եւ որ հիմքը լիի եւ պահապանելու ցյալի մեր հոգեւոր ժառանգութան, կոյնան, ազգի բարօրութան, փոխադարձ բարեարդութան եւ միասնութան: Մեր առողջ հոգու պատկերով եւ պայմանադրվում մեր ասպազան: Եղիցի լույս եւ եղեկութիւն» - սա եւ մեր եկեղեցու իսկ հայրենի պատգամը, որոնցից շատերը նաեւ նահատակութան պատկերներին հանուն Լուսնի: Թող համիլթոնի այդ լույսի մեր ապրելու հոգիները մեր Նահատակ հայ հոգեւորականներին, որ ընկան հանուն Զրիստոսի եւ հայկուն հայրենիքայ:

Առսեկ արդ. ԲԵՐԲԵՐՅԱՆ

**ՎԱՆԻ ԽԱՐԱԿԻ ԲԻԿԿՅՈՒԹՅԱՆ ԷԹՆԻԿԱԿԱՆ ԿԱԳԱՆ
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՄԱՅՈՒԹՅԱՆ ԽԱՆՈՐՀԱԿԻՆ**



ՍԿԻՂՔԸ՝ էջ 5

Ըստ Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքարանի տվյալների՝ 1912 թ. Վանի գավառում ասորիների թիվը 18 հազար էր։ Այս տվյալի ստույգ լինելու դեպքում կստացվի, որ Վանի նահանգում շուրջ 93 հազար ասորի էր բնակվում։ Սակայն, Գ. Բարսյանի հաշվարկով, 1912 թ. Վանի գավառում ասորիների քանակն քնդամենը 4 հազար էր, ինչը հավաստիացվում է ասորաբնակ բնակավայրերի ցանկով։ Փաստորոշե, ընդհանուր առմամբ Վանի նահանգում ասորիների թիվը շուրջ 85 հազար էր։ Այս տվյալից գառ, կարելի է հանդիպել նաեւ այլ տվյալների՝ 80-100 հազարի սահմաններում, սակայն առաձել իրատեսակում է 85 հազար թիվը։

դ) **Թուրքեր:** Հայոց ցեղասպանության նախօրյակին Վանի ահապահ գործողը էմիլիական տարրը թուրքեր էին: Թուրքերը հիմնականում բնակվում էին Վանի գավառի վարչական կենտրոններում, մասնավորապես Վան քաղաքում (շուրջ 15 հազար թուրք) և հարակից գյուղերում, Ակսեց (Արճեշ) և Արճեշ (Արիջեսեազ) քաղաքներում, Թիմարի և Արճեշի որոշ գյուղերում (օրինակ՝ Արտամենտում հայերի կողքին 2,4 հազար թուրք էր բնակվում): Վանի գավառի թուրքերի ընդհանուր թիվը 1912 թ. մոտ 30 հազար էր:

Ըստ Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքարանի տվյալների՝ 1912 թ. Վասիի գավառում շուրջ 47 հազար թուրք էր բնակվում, մինչդեռ այս թիվն ունեցանք է: Գ. Ֆադյայանի հաշվարկով՝ Վասիի գավառում թուրքերի քանակը շուրջ 30 հազար էր: Նրա համոզմամբ Վասիի գավառի, մասնավորապես՝ Ամճեշի եւ Աղիլջեմազի թուրքերի մեծ մասը քրդակա ծագում ունե՞ր սերելով 16-17-րդ դդ. այստեղ իշխող քուրդ փազուկիներից:

Հաքլարիում թուրքերի թիվը շատ չնչին էր շուրջ 0,5 հազար: Արան կենտրոնացած էին Բաշկալե եւ Դիգե գյուղաքաղաքներում: Այսպիսով՝ 1912 թ. Վանի նահանգում շուրջ 30-5 հազար թուրք էր բնակվում:

Ի մի բերելով այս թվերը՝ կարելի է եզրակացնել, որ, հաշվի առնելով թուրք բնակչության բնական աճն ու վերաբնակեցման ծավալները, Հայոց ցեղասպանության նահապետական Կանի նահանգի շուրջ 32 հազար թուրքերից մոտ 31,5 հազարը ապրել է Կանի գավառում, իսկ ավելի քան 0,5 հազարը՝ Ջաջարիում:

ե) **Եզդիկներ:** Հայոց ցեղասպանության նախօրյակին

Վանի նահանգի հիկեզորոզ Եթնիկական տարրը եզդիներն էին։ Վանի նահանգի տարածքում եզդիներն հիմնական մասը հաստատվել էր դեռես 16-րդ դ.։ Սակայն նրանք 1829-30 թթ. արեւմտահայ զանգվածների հետ զորթել են Արեւելյան Հայաստան։ Վանի նահանգում եզդիների նոր զանգվածներ են հայտնվել միայն 19-րդ դ. կեսերին, երբ այստեղ են տեղափոխվել Հյուսիսային Իրաքի Սինջարի շրջանում բնակվող եզդիների փոքր խմբեր։

Ըստ Կոստանդնուպոլսի հայոց պատ-
րիարքարանի տվյալների՝ 1912 թ. Վանի
զավաճումը շուրջ 25 հազար եղիք էր բնակ-
վում, մինչդեռ, ըստ Շ. Եղիազարյանի
տվյալների, Ուռացին աշխարհամարտի նա-
խօրեին Վանի զավաճումը եղիքների քա-
նակն ավելի քան 6,5 հազար էր։ Այս տվյալն
ավելի շատ է արտացոլում եզրիների իրա-
կան էթնիկական ներկայացվածությունը։
Յայոց եղեգասպանության վճռական փուլի
նախօրեին, քանի որ ոչ հայկական սկզբնաղբյուրներում
ըրդերի՝ շոջանում տարադավան կրոնական խմբերի
(մահմեդականներ է տիկերեթի պաշտամունքների հե-
տևորդներ) նկարագրությունը, ըստ բնակավայրերի,
հաստատում է այն փաստը, որ պատրիարքարանի
տվյալները հիստ ունեցված են։

Այսպիսով՝ Հայոց ցեղասպանության նախօրյակին եղ-
նակների թիվը ավելի քան 6,5 հազար էր, եւ նրանք քակ-
վում էին Վանի գավառի Մահմուդիյե ու Բեքլիրիի գավա-
ռակների ավելի քան 20 գյուղերում, չնչին քանակով՝
Նաեւ Արմաւան ու Թիմուրի որոշ գյուղերում: Հարկ է նշել,
որ Վանի նահանգի եղջիւրների երկու երրորդը քակվում
էր Մահմուդիի (Սարա) գավառակի եզգի (Կարասու, Ա-
վաղաշ) Նախեւին (գյուղախումբ), որը գտնվում էր Մահ-
մուդիի իւրուխտաբնումյան մասում:

գ) **Հրեաներ:** Հայոց ցեղասպանության նախօրյակին՝ 1915 թվականի վերջերս, Երևանի քաղաքում ապրող հրեաների թիվը կազմել է մոտ 1,5 հազար: Երևանի հրեաները համարվում էին Հայաստանի գաղափարի փառացիակների: Բաշկալեմու (150-180 քաղաքից, այսինքն՝ 1-1,2 հազար հայից)՝ շուրջ 1,1 հազար հրեա է Շամլիքան գավառում կի կենտրոնի Լեհիլի ավանում (մոտ 50 քուտից, այսինքն՝ մոտ 350 հրեա):

դ) **Բոշաներ (գնչուներ)**: Հայոց ընտանապատկան լսել խորյակին Կանի տահանգում բնակվում էին փոքր թվով (շուրջ 500 մարդ) բոշաներ, այսինքն՝ գնչուներ: Նրանց կենտրոնացած էին Կան քաղաքի ֆոնլ-Փողան կոչվող մասում և Մոկս գյուղաքաղաքում: Հարկ է նշել այն հանգամանքը, որ հայերի կողմից հաճախ «բոշա» է անվանվել ոչ միայն գնչուները, այլև վերջիններիս կենցաղավարությանը հետևող հայերը, ուստի խոսել այն մասին, թե այս բոշաները բացառապես գնչուներ էին, այն թան է ճիշտ է: Այնուհանդերձ տվյալ դեպքում մենք դիտարկել ենք էթնիկական ինքնագիտակցության գործընթացը, որի արդյունքում համակայն էին:

Ե) **Հյուսիսկովկասյան երեխական հանրություններ**
Վախի նահանգում բնակվում էին նաեւ մոտավորապես
Նույն քանակով (շուրջ 500 մարդ) հյուսիսկովկասյան եր
կական հանրությունների ներկայացուցիչներ, հիմնա
կանում՝ մամիդեական օսեր, ինչպես նաեւ արդեափնե
կան հայեր, հայկաթախներ։ Նույնը կետորոնացած է

Եւ մահմեդական աբխազները զինված չեն:

Վասնի, Արծկե-Աղիլջեւագի, Թիմարի եւ Արծակի մի քանի գյուղերում:

Այսպիսով՝ Առաջին աշխարհամարտի նախօրյակին քրիստոնյաները (հայերն էլ ապուրիներ) կազմում էին Վանի նահանգի բնակչության մոտ երկու երրորդ մասը, իսկ մահմեդականները (քրդեր, թուրքեր, հյուսիսկովկասցիներ)՝ ամենի քան մեկ երրորդ մասը։ Այս եթոսնտերից գալառ, ապարում էին նաեւ եզդիներ, հրեաներն էլ այլը։ Այժմ վերը կատարածն ենք հաշվումների վերջնական՝ արդյունքները ներկայացնում ենք աղյուսակի տեսքով՝ նշելով նաեւ յուրաքանչյուր էթնիկական հանրության տոկոսային բաժինը բնակչության ընդհանուր թվի մեջ՝ 1914թ. օգոստոսեթրի 1-ի դրությամբ.

Էթնոսը	Վանի գավառ		Հաքյարիի գավառ		Ողջ Վանի նահանգ	
	թիվը (հազ. մարդ)	%	թիվը	%	թիվը	%
Հայեր	205	63,08	ավ. 15	10	220	46,32
Քրդեր	76	23,38	53	35,33	129	27,15
Ասորիներ	5	1,54	ավ. 80	53,34	85	17,9
Թուրքեր	31,5	9,69	0,5	0,33	32	6,74
Եզդիներ	6,5	2	-	-	6,5	1,37
Հրեաներ	-	-	1,5	1	1,5	0,32
Վոլկասցիներ	0,5	0,155	-	-	0,5	0,1
Գնչուներ	0,5	0,155	-	-	0,5	0,1
Ընդհանուր	325	68,42	150	31,58	475	100

Ահա այսպիսին էր էթնոժողովրդագրական իրավիճակի համառոտ նկարագիրը Վանի նահանգում *Հայոց ցեղասպանության* նախօրյակին:

Երբ Առաջին աշխարհամարտի սկզբին թուրքական իշխանությունները կազմավորեցին Կանի նահանգի հայ բնակչությանը զավթածային կոտորածը, որան դիմակայել կարողացան նահանգի այն հատվածները, որտեղ կոմպակտ հայ բնակչություն էր առկա: Կանի նահանգի մի շարք զավթողակներում ու գյուղատիրներում, ինչպես օրինակ՝ Շատախում, Թիմարում, Յայոջ ձորում, Արճեշում, Գավառում, Ալշապգում և այլուր, հայերը կազմավորեցին ինքնապաշտպանություն՝ համառ պայքար մղելով արյունարուք քաղաքարների դեմ: Ամենաարդյունավետը, իհարկե, Կան քաղաքի հերոսաժառանգներն էին: Մինչև 1915 թ. ապրիլ ամիսը Կանում հավաքվել է շրջակա գյուղերից թուրք եղեռնագործների արյունոտ ձեռքերից մազապուրծ եղած ավելի քան 70 հազար հայ: Այսպիսով՝ քաղաքում հայության թիվն ապրիլ ամսին մոտ 100 հազար էր: Կանի հերոսամարտի ընթացքում (1915 թ. ապրիլի 7 - մայիսի 6) հայերի կորուստները 350 էին՝ ներառյալ խաղաղ բնակիչները և մարտիկները: Մինչև ռուսական բանակի ժամանումը նահանգի տարածքում ավելի քան 25 հազար հայ է կոտորվում: Կոտորվել է բուսազաթրի էին ենթարկվել նաև տեղի ոչ մահմեդական ժողովրդներից ասորիներն ու եգիպտիկները:

Շարունակությունը՝ էջ 8

**ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍՎԱՈՐԶԻ ՊՎԵՏԱՍՈՒՆԷԻ ՎՐԳԵԼՔԸ ՎՍՈՐԻ
ԿՎԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԻ ՕՐՈՔ ԵՎ ՆՐՎ ՍԵՎՍՆ ԵՆՈՐՑ ԵՂՄԾ ՈՐԿՐԴՎԱՈՐ
ԼՈՒԹՅՈՒՆԸ V ԴՎԱՐԻ ԿԵՍԵՐԻ ՆԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ**

Սկիզբը՝ էջ 6

Սյուրբը, էջ 6

Կա մտրդել է Առաքյալին \$16-ում հեղինակին ստու՛մ է: «...ընթերցեց՛դ Մատթայն»՝ գալիք սերունդները կտեղծեալանա՛ն մեր թորգո՛ւմն ազգիկ, մեր Հայաստան աշխարհիկ Ավետարանի աստվածաբարգե՛տ պե՛տիթները, կյանքի խոսքը բարոգեղո՛ւ մասի՛ն» - «գթորգո՛ւմայ ազգիս, գՀայաստան աշխարհիս գաստուտե՛աբարգե՛տ անե՛տեցն անտարա՛նի բարոգեղո՛ւ բանիկ կե՛նաց» (Ազաթ, էջ 12-13): Սուրբ Գրիգորի բարոգա՛ծ այս «Ավետարանիկ անեղիթներ»՝ իշխա՛տակո՛ւմ էն Ազաթանգեղո՛սի Պատմության Գ գրքի \$725-ում է՝ \$789-ում: Կնչանա՛լի՛ այդ պե՛տիթները Հայաստան բերողը ինքը՝ Գրիգորն է, որի համար է՛ր կոչվել է «Անտա՛րնեկ» - հուկա՛րե՛ն՝ Ազաթանգեղո՛ս (Νεοθάννης)։ Մի այլ տեղ է՛ր

Առաջաբանում, հեղինակը սուրբ Գրիգորիի անվանումով «Վարդապետութեան Քրիստոսի պատգամաւոր (իմա՝ պատգամաւոր - Ա. Մ.)» (813): Հարկ է նկատի առնել, որ «աւտիք» եւ «պատգամ» Ազաթանգեղոսում գործածվում են նույն իմաստով՝ զոր եւ շնորհեսցիկ **պատգամք Խմարանի**՝ զի այսմ (Հայոց) աշխարհի. զի եւ սոցա ծանիպցն զգեծ...» (895), «ծանօթք աւետարանապետ **աւտեւոս**, յարդարեալս քնդեալ կապեցոցանք (Գրիգորիոս)» (879) եւ «անեւեցոցանք (Գրիգորիոս)» (879) եւ «մեծեցոցանք **պատգամաց** քնդեալս... հոգեպատում **պատգամաց** քնդեալս (Գրիգորիոս)» եւ ծանօթ կացոցանք (Գրիգորիոս)» եւ ծանօթք **աւտեւոս** Ազաթանգեղոսի հեղինակ Սահակ Պարթեւի եւ Գրիգոր Գեղոս՝ անվան տակ ծանաթել եւ Գրիգոր Գեղոս՝ անվան, որով հերքվում է **Ազաթանգեղոս** անունով պատմագրի գոյությունը

թե՛ անցյալում՝ Տրդատ թագավորի օրոք եւ
թե՛ Սահակի ու Մաշտոցի աշակերտների
շրջանում: Ուստի եւ հունարեկոյց Սահակ
Պարթեւի թարգմանած, մասամբ եւ լրաց-
րած Առաջաբանում Տրդատ թագավորի
բարոտուրը եւ ժամանակագիրը չէր կա-
ռու Ապաւոսեղոս կոչվել:

430-ական թվերին, երբ Սահակ Պարթևը հեռացվել էր կաթողիկոսությունից, Պարսից սից արքունիքի հովանավորությամբ Հայ եկեղեցու կաթողիկոսական արքային հաջորդաբար տիրապեման ասորի նեստորական ա-նտրեն եպիսկոպոսներ Բրիզդոն եւ Շմունեմորոն զգուսն էին նսեմացել Գրիգոր Լուսավորչի երեւակայութունը Հայաստանում:

ԱՐԵՎԻԿԱ



Շարունակելի

ԱԼԲԵՐՏ ՄՈՒՇԵՂՅԱՆ
Բանասիրական գիտ. դոկտոր

ՄԵԿՆԱՐԿԵԾ «ԱԶԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐԻՆ» ԾՐԱԳՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՓՈՒԼԸ



Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրինությամբ եւ ՀՀ կրթության ու գիտության նախարար Արմեն Աշոտյանի աջակցությամբ՝ Մայր Աթոռ Սբ

Եջմիածնի Երիստոնեական դաստիարակության կենտրոնը ԵՊՀ հայաստանյան միջեկեղեցական բարեգործական «Կլոր սեղան» հիմնադրամի հետ համատեղ սկ-

սեց իրականացնել «Աջակցություն ընտանիքներին» ծրագրի երկրորդ փուլը:

Ծրագրի նպատակն է ամրապնդել եկեղեցի-դպրոց-ընտանիք կապը, նպաստել հոգեւոր, ազգային, բարոյական արժեքների պահպանմանը:

Ծրագրի առաջին փուլն անցկացվել էր 2010-2011 ուսումնական տարվա ընթացքում: Հայ Եկեղեցու հայաստանյան թեմերի եւ տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ համագործակցաբար ՀՀ տարբեր մարզերի շուրջ 100 դպրոցներում կազմակերպվել էին համայնքների հոգեւոր հովիվների հանդիպումներ ծնողների հետ: Դարբերական հանդիպումների ընթացքում հոգեւոր հայրերը վերլուծել են ընտանեկան տարաբնույթ հիմնախնդիրները՝ Հայոց եկեղեցու

արժեքաբանական համատեքստում, ինչպես նաեւ ընտանիքի ընտանեկան բնութագրերին վերաբերող խնդիրներ, պատասխանել ծնողներին հուզող հարցերին: Որպես օժանդակ կուրս՝ դպրոցներին եւ ծնողներին տրամադրվել էր «Երիստոնեական ժամանակակից ընտանիքի իրերի հասարակության հետ» գրքույկը:

Ծրագրի երկրորդ փուլի շրջանակներում մարտի 5-7-ը Շաղկաձորում անցկացվեց ծրագրի մասնակից եկեղեցականների համաժողով՝ «Բնությունների հոգեբանական ասպեկտներ» թեմայով: Համաժողովին իրենց մասնակցությունն ու օրինությունները բերեցին Կոտայքի եւ Գեղարքունիք թեմերի առաջնորդներ Առաքել Եպս Զարամյանը եւ Մարկոս Եպս Հովհաննիսյանը, մասնակիցների ողջունեցին նաեւ ԶԿԿ-ի

տնօրեն Վարդան արեղա Նավասարդյանը եւ ԵՊՀ հայաստանյան «Կլոր սեղան» հիմնադրամի գործադիր տնօրեն Կարեն Նազարյանը:

Համաժողովին բանախոսություններով հանդես եկավ Ռուսաստանի Հայկական բնության գիտերի պաշտպանության ազգային հիմնադրամի ավագ խորհրդական Սերգեյ Բորզովը՝ ով վերլուծեց ընտանեկան հիմնախնդիրների հոգեբանական հիմքերը եւ ընդգծեց համայնքի հոգեւոր հովիվի դերակատարության կարեւորությունը ընտանեկան, միջանձնային եւ երեխաների դաստիարակության վերաբերյալ տարաբնույթ խնդիրների լուծման ընթացքում:

Մայր Աթոռ Սբ Եջմիածնի Երիստոնեական դաստիարակության կենտրոն

ՀՈՎԻՎՆ ՈՒ ՆՐԿ ՀՈՏԷ

ԿԱՆԱԿՐԴՈՒԹՅԱՆ, ԳՈՒԾԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ ՍԱՏԱՆԱՆ ՄԱՐԴՈՒՆ ԴԵՌԱՑՆՈՒՄ ԵՒ ԱՍՏՈՒՑ...

Սկիզբը՝ էջ 6

- Ցավալի է, որ մարդը չի էլ գիտակցում, թե ինչ դիվային ուժերի հետ գործ ունի...

- Դեռի մոգական աշխարհը մարդուն ուժ է տալիս իշխելու հոգեւոր աշխարհի՝ դեռի վրա, եւ որքան մարդը կատարելագործված է այստեղ, ավելի է մոտենում սատանային, իրեն թվում է՝ իշխանություն ունի դեռերի նկատմամբ, ինքը կարող է հարցեր լուծել, եւ Աստված այնուս իրեն պետք չէ, բանի որ ինքն է Աստված դառնում: Հիշե՛ք, թե ինչ ասաց սատանան Ադամին. «Դուք աստվածներ կլինեք» (տե՛ս Ծննդ. 9: 5): Նույնն է եւ կախարհի, մոգի պարագայում. վերջինս ներդուստ ուրախ է, որ ինքն է մարդկանց բուժում, իրազեկներ գործում, բայց դա դիվային բան է: Ասե՛մ, որ գիտակցաբար գուշակությամբ

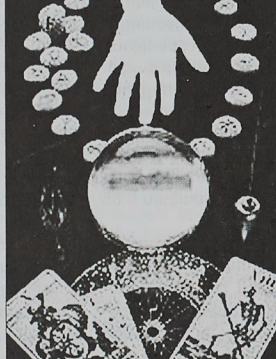
գրավողներն ընկնում են եկեղեցական հայրերի նզովքների տակ: Այդպիսիների մասին Հայաստանյան գիրքն ասում է. «Իսկ գալով ծուլերին ու անհավատներին, ոճրագործներին ու պոռնիկներին, կախարհողներին եւ կրապաշտներին, հմայողներին եւ բոլոր ստահոսներին՝ ամբարիշտներին, նրանց բաժինը ծծմբով եւ հրով այրվող լճի մեջ է, որը երկրորդ մահն է» (Հայտն. ԻԱ 8):

- Ցավից, շատ քրիստոնյաների մեջ կան սնահավատության տարրեր: Մարդն իրեն քրիստոնյա է համարում, բայց վախենում է թուղթուրից:

- Թուղթուրից, թուղթուրից կարող է ազդել խաչի գործության ապավինող քրիստոնյայի վրա:

- Թուղթուրից ծագում է սեւ ու սպիտակ մոգությունից: Ինչի՞նք է նման այն. եթե մարդը բաց հա-

գուստով մեկ ժամ կանգնի ուժեղ արեւի տակ, կտրեւհարվի, լուրջ այրվածքներ կունենա: Սա մի աշխարհ է, որ որքան էլ ասես ինձ չի կպի, բանի որ հավատում եմ Աստծուն, սուտ կլինի: Մյուս կողմից էլ չի կարելի վախով ապրել՝ մտածելով, որ ամեն ինչ կարող են մեզ թուղթուրից արել: Մենք չպետք է ուշադրություն դարձնենք նման բաների վրա. երբ հարված է գալիս ինչ-որ տեղից, չմտածե՛ք, որ մեզ թուղթուրից են արել, այլ վանենք այդ մաքրեղ մեզնից: Գուրե ինչ-որ մեկը մի բան է արել, դիվային հարձակում է եղել, բայց չկենտրոնանա՛ք այդ մտքերի վրա: Կամ՝ աչքով տալու հանգամանքը, որը նույնպես սնահավատության է. մարդը մտածում է, որ իր հարեանի այնք «կաշող» է, սկսում է որան վերագրել իր հետ



պատահած անհաջողությունը՝ մտածելով. «Ահա ես երեկ տեսա նրան, հաստատ նրա աչքն էր, որ կպավ...»: Այնինչ խեղճ կինը տեղյակ է չի, որ «աչքով է տվել»: Ահա թե ոնց է սատանան մարդկանց իրար դեմ թշնամացնում: Նաեւ չպիտի մտածենք, թե ինչ աղոթք կարդանք, որ մեզ աչքով չտան: Սա եւս մոգությունն է սնահավատությունն է:

Ուրեմն վախով ապրելու փոխարեն վանենք մեզնից այդ մաքրեղ եւ հաղթե՛ք Տիրոջը: Այսինքն Երիստոսի պատվիրաններով եւ վախենա՛ք միայն մեղքից եւ Աստծուն վիրավորելուց:

- Հայ՜ր սուրբ, ինչպե՛ս մարդը կարող է գալ այն գիտակցության, որ ինքը մոլորության մեջ է, սխալ ճանապարհի վրա, եւ ո՞րն է այդ չարիքներից ազատագրվելու ճանապարհը: Ինչպե՛ս են բուժվում գուշակության հետեւանքները:

- Նախ մարդուն պետք է խրատել, բացատրել, որ դիմելով գուշակներին՝ ինքը գործ է ունենում մոգության, սատանայական ուժերի հետ, դրա համար պետք է անդադարձա՛ն, զոչա՛ն, ապաշխարի՛ր ու հեռանա՛ այդ ճանապարհից: Բայց ազատագրվելը դժվար է, որովհետեւ կլինեն հարձակումներ, փորձություններ... Ամբողջական ազատագրումը կախված է այն հանգամանքից, թե մարդը որքանով է դրա մեջ մխրճված: Չվախենա՛ք այդ գործություններից. գինվենք հավատով, Աստծու հոսքը կարդանք, աղոթե՛ք մեջ լինելը, հաղորդակից լինելը եկեղեցու խորհուրդներին, հաճախ հաղորդվենք: Եվ կա՛մայն կա՛մայն կազատագրվենք այդ կապանքներից: Մենք կարող ենք Երիստոսի անունով հաղթել եւ ամենակարեւորը՝ լինել զոչման եւ խոստովանության մեջ, որն էլ մեզ կփրկի նման փորձություններից:

ՎԱՆԻ ՆԱԽԱՆՑԻ ԲՆԱԿԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԷԴՆԻԿԱԿԱՆ ԿԱԿՈՒՆ ԶԱՅՈՑ ԶԵՎԱԿԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՆՑԻ

Սկիզբը՝ էջ 7

1915 թ. հուլիսին, երբ ռուսական զորքերը ժամանակավորապես թողնում են քաղաքը, իր օջախը լքում է շուրջ 205 հազար հայ: Ծառապարհին ենթարկվելով գանազան ավազակախմբերի հարձակումներին՝ նրանցից փրկվում են ավելի քան 150 հազարը: 1918 թ. Վանի գավառակում, Թիմարում, Արձանկում եւ Հայոց ձորում վերահաստատվում են նրանցից 25 հազարը, որոնք, սակայն, նույն թվականին ենթարկվելով թուրքական բանակի հարձակմանը՝ հարկադրված են լինում կրկին հեռանալ իրենց բնօրրանից: Այսպիսով՝ արդեն 1918 թ. Վանի նահանգն ամբողջովին հալածվել էր: Ընդհանուր առմամբ Վանի նահանգի հայության գոհերի թիվը գերազանցեց 80 հազարը, որից մոտ 55 հազարը գոհվեց գաղթի ճանապարհի: Հարկ է նշել նաեւ այն հանգամանքը, որ Վանի նահանգում Առաջին աշխարհամարտից հետո ընդամենը շուրջ 500 հայ էր մնացել: 1920-ական թթ. կեսերից Վանի նահանգում հայ բնակչության վերաբերյալ

վիճակագրության մասին խոսել արդեն հնարավոր չէ:

Այսպիսով՝ 1915-18 թթ. Վանի նահանգի բնակչությունը նվազեց շուրջ 310 հազար ոչ մահմեդականներով (հայ եւ ասորի քրիստոնյաներ, եզդիներ): Նահանգը գրկվեց իր տեղաբնիկ եթնիկական տարրից՝ հայերից:

Փաստորեն, հետեւելով մեր աշխատանքում մատնանշված վիճակագրությանը եւ էթնոտոլոգիաբանական գործընթացներին՝ կարելի է հասկանալ, որ պատմական էթնոտոլոգիաբանության տեսանկյունից Վանի նահանգի բնակչության էթնիկական կազմի դիմադրման օրինակով եւս մեկ անգամ իր ապացույցն է գտնում թուրքական իշխանությունների ցեղասպան քաղաքականությունը, ընդ որում՝ ոչ միայն Առաջին աշխարհամարտի տարիներին, այլեւ խաղաղ պայմաններում եւս՝ վարելով հայերին հայրենյաց հողից մաքրելու հստակ նպատակով ժողովրդագրական քաղաքականություն:

Միջադեմ ՄԱՆԱՍՍՆՆ

ՍԱՄՎԵԼ ՄՅԵՐՅԱՆ ՃՇՄԱՐԻՏ ԼՈՒՅՍԸ Աղոթք Ը

Տե՛ր, ո՞վ է մարդը, երբ բարոյված չէ Զո ողորմությամբ, Երբ սուրբ օրենքը գրված չէ նրա Սրտի տախտակին, Եվ Զո Հոգին ու չմարտությունը Իր ներգործությամբ չեն հպվել նրան... - Առանց Հո լույսի կենաց ջերմությամբ, Առանց սուրբ ամպիղ պան ուղեկցությամբ, Ասա՛ իմ, Տե՛ր իմ, մարդը ինչ է, քե՛ ոչ Ամհանճար էակ. Ամփառունակ տիպ, հպարտությունից ճարպառած, փրկված, Գերեզմանագարշ, որոնք մի ամրո, Ինքնաբավությամբ պանծումով հեղյալ, Խոսքերով ինչպես միջանցիկ բամբ, Գիտում ձեռնադր ծխապաշտ տոգետ Կամ ցուցադրամով տուտ հավատացյալ, Որ սուրբ Ամունդ շուրթերին առած՝ Ապրում է ինչպես հեթանոսները, Մեղքերով շվայտ, հոգով հեշտազայր, Սրտով անթիպատ, Աչքով շնապիծ, մարդկ խոտորյալ, Բնույթով ինչպես դառնահոտ խալկար, Կեցվածքով ինչպես մի ժողովրդատալ,

Հառանցյալ բորոտ... - Ահա, Աստված իմ... ահա, Աստված իմ, Երեսա մինչեւ գետին խոնարհած՝ Սրտիս կակիծով խոստովանում եմ, - Այս մարդը ես եմ...

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԶԱՅԱՍԱՆ

Կրոնական, մշակութային, լրատվական երկշաբաթաթերթ
Հիմնադիր՝
Մայր Աթոռ Սուրբ Եջմիածին
Հրատարակիչ՝
«Երիստոնյա Հայաստան»
թերթի խմբագրություն
Գլխավոր խմբագիր՝
Ստեփան Ստամբուլցյան
Գրախոսական վկայականի՝ 624
Խմբագրության հասցեն՝
Մայր Աթոռ Սբ Եջմիածին
Հեռախոս՝ 517197
Էլ. փոստ՝ qh@etchmiadzin.am
web կայք՝
kh-tert.livejournal.com
krishayas.wordpress.com
Ստոր. տպագր. 16.3.2012 թ.
Տպագրանակ՝ 2100
Գինը՝ 50 դրամ